

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

Autor: Tomáš Piskovský

**Perzekuce katolického duchovenstva
v době Protektorátu na příkladu
Bohumila Zlámala**

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jitka Jonová, Th.D.
Olomouc 2023

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci 2023

.....
Tomáš Piskovský

Děkuji paní PhDr. Jitce Jonové Th. D. za vedení práce, pracovníkům Zemského archivu v Opavě – pobočky v Olomouci, Moravského zemského archivu v Brně, Archivu Univerzity Palackého v Olomouci, rovněž i farářů farnosti sv. Mořice v Olomouci, Velké Opatovice za zpřístupnění archivních materiálů. Děkuji také přátelům za poskytnutí přínosných rad a rodině za trpělivost a podporu.

Obsah

Úvod.....	5
1. Nacistická perzekuce v Protektorátu	9
2. Životní osudy Bohumila Zlámala před druhou světovou válkou	16
2.1 Středoškolské studium Bohumila Zlámala a vypuknutí TBC	16
2.2 Bohoslovecké studium, kněžské svěcení a působení jako kaplan ve farnosti sv. Mořice v Olomouci	19
3. Perzekuce v koncentračním táboře Buchenwald a Dachau	22
3.1 Okolnosti zatčení Bohumila Zlámala a postavení vězňů v koncentračních táborech.....	22
3.2 Zdravotní problémy Bohumila Zlámala v KT Buchenwald.....	23
3.3 KT Dachau a období kněžských privilegií	25
3.4 Korespondence Bohumila Zlámala	28
3.5 Zlámalův popis života v koncentračním táboře.....	32
3.6 Postavení katolických kněží a konání bohoslužeb v KT Dachau	34
3.7 Poslední období KT Dachau a osvobození.....	37
4. Životní osudy Bohumila Zlámala po druhé světové válce	41
4.1 Působení Bohumila Zlámala na CMBF v Olomouci do zrušení fakulty	41
4.2 Kaplanem v duchovní správě farností Velké Opatovice, Frenštát pod Radhoštěm, Kyjov.....	43
4.3 Profesorem církevních dějin a proděkanem na obnovené CMBF	45
4.4 Poslední období života Bohumila Zlámala a pohled na jeho celek.....	46
Závěr.....	48
Seznam použitých pramenů, literatury a internetových zdrojů	50
Slovník použitých zkratk	53
Resumé	54

Úvod

Tato bakalářská práce je věnována osobnosti Bohumila Zlámala – církevního historika, profesora církevních dějin na teologické fakultě v Olomouci, kněze působícího mimo jiné ve farnosti sv. Mořice v Olomouci. Na jeho příkladu mám za cíl pojednat o nacistické perzekuci hlavně katolických duchovních v době Protektorátu. K tématu jsem dospěl na základě zájmu o církevní dějiny 20. století a chtěl jsem se věnovat konkrétně katolické církvi za Protektorátu. A právě osobnost Bohumila Zlámala jsem zvolil jednak proto, že byl postižen nacistickou perzekucí, jednak kvůli jeho vazbě k Olomouci, kde působil jako kaplan, univerzitní profesor, církevní historik a autor řady historických studií. Také mu byla věnována menší pozornost než například kardinálu Josefu Beranovi. Tudiž pokládám za přínosné a zajímavé se zabývat jeho příkladem.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol. V první kapitole se zaměřím na nacistickou perzekuci obecně a pokusím se zodpovědět otázky, jaká byla nacistická církevní politika v Protektorátu, jak a kdy probíhala perzekuce, jak zejména katoličtí duchovní přizpůsobovali svou činnost změněným podmínkám a co všechno mohlo být důvodem k tomu, aby byli zatýkáni a internováni v koncentračním táboře. Následně v druhé kapitole představím základní životní osudy Bohumila Zlámala od jeho narození do doby, kdy byl zatčen gestapem. V třetí kapitole se budu věnovat perzekuci katolických duchovních v koncentračních táborech. Pojednám zde o tom, zda se jejich životní podmínky v průběhu válečných let měnily, ať už k lepšímu či horšímu, jaký byl úděl Bohumila Zlámala, jeho zdravotní útrapy, pracovní komanda. Rovněž bude věnována pozornost jeho pohledu na dění v koncentračních táborech, a to na základě dopisů zaslaných jeho známé Filipce Parákové a materiálů pro jím chystanou publikaci. Hlavní náplní kněžské činnosti je pastorece, tudíž se také zaměřím na otázku konání bohoslužeb a obecně projevů víry (například znamení kříže) v táboře. Obsah čtvrté kapitoly tvoří Zlámalovy životní osudy po druhé světové válce až do jeho smrti.

Důležitým zdrojem přinášejícím informace o životních osudech tohoto kněze je archivní fond s názvem *Bohumil Zlámal* (ze Zemského archivu Opava, pobočky Olomouc). Pro Zlámalovy životní osudy jsou relevantní dokumenty týkající se Zlámalových osobních a rodinných záležitostí (např. školní vysvědčení, dopisy ohledně studia na CMBF v Olomouci, dopisy týkající se výkonu duchovní správy,...). Součástí je životopis Bohumila Zlámala od Oldřicha Zlámala. Životopis vyšel u příležitosti životního jubilea 70 let (roku 1974) a Oldřich Zlámal se s Bohumilem Zlámalem seznámil 2. dubna 1946, když Oldřichův strýc Mons. Oldřich Zlámal z USA navštívil (za doprovodu synovce Oldřicha) probošta P. Jana Lochmana

ve farnosti sv. Mořice, působišti Bohumila Zlámala.¹ I když Bohumil a Oldřich sdíleli stejné příjmení, příbuzní pravděpodobně nebyli. Dále si B. Zlámal průběžně psal vlastní životopis společně s uvedením bibliografického soupisu svých děl. Rovněž sepsal životopis B. Zlámala jeho středoškolský spolužák a přítel z rodného kraje František Hradil. O době perzekuce za druhé světové války vypovídá oddíl fondu nazvaný Věznění v koncentračních táborech, z něhož využívám hlavně *Podkladů pro chystané dílo o koncentračních táborech – osobní záznamy z posledních dnů pobytu v KL Dachau*. Zlámal si tak připravoval publikaci o dění v těchto táborech. Součástí fondu je také korespondence Filipky Parákové, Zlámalovy známé a podporovatelky. Ta přináší informace o podpoře, jakou Zlámal měl v době perzekuce, o několika žádostech o jeho propuštění a konečně z dopisů samotného Zlámala, jak pobyt v táboře snášel. Pro tento fond je doplněním fond *Gestapo Brno* (z Moravského zemského archivu v Brně), jež obsahuje osobní spis Bohumila Zlámala vedený gestapem v průběhu věznění. Nalezneme v něm mimo jiné posudek gestapa o Zlámalově aktivitě.

Vedle těchto archivních zdrojů využívám také inventář, v němž PhDr. Antonín Roubic pojednal o životě Bohumila Zlámala a popsal strukturu a obsah fondu Zemského archivu. V menší míře jsem pracoval s farní kronikou Velkých Opatovic, kterou Zlámal po určitou dobu psal během působení v této farnosti v 50. letech 20. století a kde o něm můžeme nalézt několik zmínek.

Dalším zdrojem, který řadím rovněž k pramenům, je rozsáhlá publikace *A kdo vás zabije* od kněze Bedřicha Hoffmana. Autor byl rovněž postižen pobytem v koncentračním táboře. Dílo vydal již roku 1946 a pojednává v něm hlavně o koncentračním táboře Dachau a kněžích v něm internovaných. Přináší informace o důvodech perzekuce kněží, dále pojednává o kněžích z Polska, kněžských privilegiích od prosince 1940 do září 1941, pak také o jevech typických pro tyto tábory - o režimu a organizaci, postupu při epidemii a onemocnění ... Též se autor dotýká i praktik příslušníků SS, dozorců a jejich „hodností“ vůči vězněným kněžím a také popisuje bohoslužby a vůbec náboženské projevy v táboře. Ke konci se můžeme dočíst o osvobození koncentračního tábora Dachau a o soudu, který se v Dachau na podzim 1945 konal. Samotný konec tvoří poměrně rozsáhlý soupis kněží různých národností a křesťanských církví, v němž je u každého kněze zmíněno jeho číslo, kterým byl v táboře evidován, datum narození, zatčení, místo původu a působení, diecéze, přechodné věznice a tábory, kterými prošel, a případně i příčina zatčení. Na několika málo stranách je zmínka o Bohumilu Zlámalovi

¹ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 2, inv. č. 27, Oldřich Zlámal, Curriculum vitae ThDr. P. Bohumila Zlámala, Kokory 1974, strojopis, s. 10 a 17.

a je zmíněn též v závěrečném soupisu, kniha tak představuje zdroj spíše pro odpovědi na otázku, jak vypadala perzekuce kněží v koncentračních táborech.

Otázce perzekuce církví obecně a nacistické církevní politiky v Protektorátu se věnuje článek historika Jana Stříbrného *Církevní politika v protektorátu*. Líčí v něm dopad vzniku Protektorátu na činnost církví, intenzitu perzekučních opatření proti církvím, základní linii a diferenciaci nacistické církevní politiky, též jsou vysvětleny projevy odporu, podoby duchovního života, etapy a formy perzekuce. Vliv nacistické okupace mimo jiné na katolickou církev charakterizovali Josef Bartoš a Miloš Trapl ve 4. dílu jejich publikace *Dějiny Moravy* nazvaném *Svobodný stát a okupace*. Podle nich se jedná o málo prozkoumanou problematiku.² Tématu dění v Protektorátu se dále věnovali Jan Gebhart a Jan Kuklík (autoři díla *Dramatické i všední dny protektorátu*), Jiří Padevěť, který zpracoval rozsáhlý přehled období existence Protektorátu podle jednotlivých dnů, a monografie Pavla Maršálka, jež se spíše nevěnovala církevní otázce, nýbrž obecným vývojem společnosti za Protektorátu.

O životních osudech Bohumila Zlámala stručně pojednávají články historiků Rudolfa Zubra, Miloše Kouřila a Antonína Roubice. Článek Antonína Roubice je přínosnější, protože zmiňuje Zlámalovy dopisy z koncentračního tábora a předkládá obsah tří, psaných v letech 1943-1945. Jsou zde vyjádřeny Zlámalovy osobní pocity a pohled na snášení utrpení, rovněž jeho prodělání operace slepého střeva a dalších nemocí, způsob jeho práce v táboře, osobní vztah k rodině a přátelům a též i vděčnost. Vývoj Cyrilometodějské teologické fakulty v Olomouci, kde Zlámál studoval a po nějaké době působil jako pedagog, zpracoval kolektiv autorů s editorem Miloslavem Pojslem.

Pro zpracování kapitoly pojednávající o Bohumilu Zlámalovi v koncentračních táborech jsem využil kromě uvedených pramenů a článku Antonína Roubice publikaci historika Stanislava Zámečnicka *To bylo Dachau*. Tento autor byl v táboře Dachau od roku 1941 do konce války dokonce vězněn a jako historik se dále v profesním životě tímto táborem zabýval. To však mohl naplno až od roku 1990, neboť komunistický režim mu po roce 1968 historické bádání znemožnil.³ Autor v publikaci představil vývoj koncentračního tábora Dachau od jeho vzniku až do osvobození v roce 1945.

O Bohumilu Zlámalovi však bylo již pojednáno, a to v magisterské diplomové práci nazvané *Život a dílo Bohumila Zlámala* Metoděje Chrásteckého z roku 2000. Autor se v ní zaměřil na jeho život, publikační činnost a korespondenci. O tématu českých kněží

² BARTOŠ, Josef – TRAPL, Miloš: *Dějiny Moravy*. Díl 4, *Svobodný stát a okupace*. Brno 2004, s. 213.

³ O Stanislavu Zámečnickovi – Graffard, Sylvie: Stanislav Zámečnick. In: <https://www.comiteinternationaldachau.com/en/people/561-stanislav-zamecnik-english> [cit. 29. 4. 2023].

v koncentračním táboře Dachau se zase věnoval Mgr. František Kolouch, který v roce 2011 publikoval článek na internetové stránce Moderní dějiny. Obě tato pojednání vychází vesměs ze stejných zdrojů jako má práce.

1. Nacistická perzekuce v Protektorátu

Již několik měsíců před začátkem druhé světové války ztratilo Československo svou nezávislost a suverenitu za okolností všeobecně známých. Německá nacistická Třetí říše pod vládou Adolfa Hitlera anektovala 15. března 1939 československé území a vyhlásila nad ním Protektorát Čechy a Morava. Němečtí okupanti pronásledovali různé skupiny obyvatelstva, mezi něž patřily i církve a jejich duchovenstvo. Hlavní pozornost vzhledem k tématu práce bude věnována hlavně katolické církvi.

Působení církví začalo být okupanty sledováno a bylo též zasahováno do jejich personálních otázek. Ztráta československé suverenity je zřetelná kromě jiného i v oblasti oficiálních diplomatických vztahů. Československá legace ve Vatikánu byla předána Německu a nuncius Saverio Ritter byl v dubnu 1939 z Prahy vyhoštěn a jeho pravomoci převzal nuncius Cesare Orsenigo v Berlíně. Problematické vztahy s Vatikánem lze také vidět ve změnách, které si Němci v církevní správě vyhrazovali a které papež odmítl uskutečnit – například jmenovat biskupy přijatelné nacistickému režimu v Praze, Brně a Českých Budějovicích. Nacistická církevní politika byla stanovována a řízena říšským protektorem a konkrétně vykonávána zpravodajskou službou (Sicherheitsdienst, SD) a Tajnou státní policií (Gestapem). Gestapo mělo kromě církevních referátů v řídicích úřadovnách i venkovské služebny s jedním až dvěma referenty pro církevní záležitosti,⁴ kontrola náboženského života obyvatelstva tedy probíhala důsledně.

Pokud jde o určité časové rozdělení toho, jak se perzekuce vůči církvím a obecně politika a záměry okupantů projevovaly, Jan Stříbrný popsal tři období.⁵ V rámci prvního období (zřejmě od vzniku Protektorátu) zmiňuje nutnost okupačních orgánů se zorientovat, 1. září 1939 byla uskutečněna preventivní akce Albrecht I., při níž byl velký počet kněží zatčen. Dne 17. listopadu 1939 byly uzavřeny české vysoké školy – mezi nimi teologické fakulty v Praze a Olomouci. Ve stejný den byly v Brně zabráný Kounicovy a Sušilovy koleje (sloužící katolickým studentům vysokým škol), v prosinci přeměněné na věznici gestapa. Okupanti se zmocnili postupně též budov kněžských seminářů v Praze, Brně, Olomouci a Českých Budějovicích. Perzekuci neunikly ani církevní řády, v červenci 1941 zejména benediktini

⁴ STŘÍBRNÝ, Jan: *Církevní politika v protektorátu*. In: *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*. Praha 2017, s. 123-125.

⁵ I Pavel Maršálek ve své monografii pojednal v rámci německé okupační politiky v Protektorátu o třech obdobích nazvaných podle nejvyšších nacistických představitelů – neurathovské, heydrichovské a frankovské. - MARŠÁLEK, Pavel: *Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945*. Praha 2012, s. 177.

a jejich opatství v Praze-Emauzích a též řád Milosrdných bratří, který byl rozhodnutím říšského ministerstva vnitra 8. července 1941 v celém Protektorátu rozpuštěn a jehož majetek byl zkonfiskován.⁶

Druhé období začíná příchodem Reinharda Heydricha do úřadu zastupujícího říšského protektora. Od jeho příchodu je patrné zintenzivnění perzekuce, což se projevilo hlavně zvýšeným počtem zatčených duchovních, dále sérií dalších perzekučních zásahů, a to proti křesťanským spolkům (Ředitelství arcibiskupských lesů a statků v Kroměříži, spolek Orel na Moravě), rovněž i farním kostelům, z kterých byly odváženy kostelní zvony. V listopadu 1941 byl na popud pražského Gestapa zřízen de facto internační tábor, nacházející se ve františkánském klášteře v Zásnukách u Kolína, zvláště pro nepohodlné kněze s lehčími tresty, avšak i pro kněze určené do koncentračního tábora. I v období tzv. heydrichiády byly vedené těžké represe proti římskokatolické, pravoslavné i evangelické církvi, do tohoto období a jeho důsledků spadá mj. zatčení ThDr. Josefa Berana, zastřelení lidického faráře Josefa Štemberky spolu s ostatními obyvateli 10. června 1942, rozpuštění a zákaz České pravoslavné církve v září 1942.⁷ Kromě již zmíněných benediktinů byli omezováni také jezuité a jejich vzdělávací instituce – například v květnu 1942 zrušení výuky na gymnáziu na Velehradě, předtím v březnu 1942 zabavení koleje v Benešově u Prahy (noviciát a filozofický řádový institut).⁸ Důslednější naplňování germanizačních plánů bylo upozaděno před potřebou podpořit protektorátním hospodářstvím německá vojska po porážce u Moskvy.⁹

Třetí období lze spatřovat od přelomu let 1942/1943, kdy přestávalo být Německo úspěšné na válečných frontách. Oproti tradiční strategii proticírkevních opatření se objevil názor K. H. Franka, který se snažil pragmaticky zapojit církevní představitele do uskutečňování těchto aktuálních cílů: zajištění klidu a loajality obyvatelstva, udržení ekonomické a sociální stability, také snaha využít církevní představitele do propagandy proti Sovětskému svazu. Okupanti tohoto smýšlení využívali veřejné projevy, například biskupů z Protektorátu, odsuzující komunismus. Jedním takovým projevem byl pastýřský list proti „bezbožectví z Východu“ z 15. srpna 1943 (inspirován encyklikou Pia XI „Divini Redemptoris“ z roku 1937¹⁰). Avšak perzekuce ve smyslu zatýkání a zásahů proti církvi pokračovala, neboť v létě

⁶ Tamtéž s. 125, 136.

⁷ Tamtéž s. 125, 137-139.

⁸ Tamtéž s. 136; ŠPAČKOVÁ, Marie: *Církevní gymnázium na Velehradě*. Brno 2016. (bakalářská diplomová práce), s. 26.

⁹ MARŠÁLEK, Pavel: *Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945*. Praha 2012, s. 182.

¹⁰ Papež v ní odsoudil komunismus a sovětskou praxi, jež poznal tehdy jako apoštolský nuncius ve Varšavě. – ŠMÍD, Marek: *Vatikán a německý nacismus 1923-1945*. Praha 2019, s. 157.

1944 bylo zatčeno 23 jezuitských kněží a bohoslovců v Praze, z nichž 20 bylo odsouzeno k trestům káznice a podobně bylo zakročeno vůči augustiniánskému klášteru v Brně a premonstrátskému v Želivi.¹¹

Neexistují zmínky, že by okupanti výrazně omezovali základ života církve – konání mší svatých a jiných modlitebních akcí ať už římskokatolické či jiných církví. Jak je zmíněno na příkladu katolické církve v Německu, k přímému uzavírání farních kostelů či omezování účasti věřících na bohoslužbách nedocházelo.¹² V prvním období existence Protektorátu (patrně v průběhu roku 1939) se konala náboženská shromáždění (poutě, církevní slavnosti, pohřby významných osobností) ve veřejném prostoru a s velkým počtem účastníků, na nichž zaznívaly i projevy vlastenectví.¹³ Okupanti vyvíjeli snahu těmto národním manifestacím od konce srpna 1939 zabraňovat. Veřejné církevní slavnosti musely být předběžně oznámeny a probíhaly „za přísných administrativních a policejních opatření“. Úřady dále omezovaly účast skrze „zabraňování propagace“ a „omezování dopravy“. Z toho důvodu poutě v roce 1940 již nebyly tak navštívené.¹⁴ Církev se již nemohly takto svobodně projevovat, a tak je patrný postupný přesun církevních aktivit do kostelů, popřípadě modliteben, kazatelé užívali biblických podobenství pro vyjádření analogie k současnému dění, vzývání národních světců, rovněž se snažili skrytě vyjádřit politická sdělení.¹⁵ Jak vystihli J. Bartoš a M. Trapl, „*hlavním úkolem katolické církve v českém prostředí bylo zachovat co nejvíc vlivu na věřící a nevyprovokovat nějaký drastický zásah režimu*“¹⁶. Obecně tedy, co se týče duchovního povzbuzování, museli kněží volit takové formy, jež by nacisté nehodnotili jako nepřátelské či protiněmecké.

Že to pro kněze nebyla snadná úloha, vypovídá z knihy Bedřicha Hoffmanna *A kdo vás zabije...*, kde popsal, jaké všechny činnosti, služby či způsoby jednání kněží vedly k jejich perzekuci, jež často vyústila v internaci do koncentračního tábora. O důvodnosti perzekuce je třeba podotknout a Hoffmann to na jednom místě zmiňuje, že skutečný důvod zatčení se lišil od formálně uvedeného v Rozkazu k převzetí do ochranné vazby (Schutzhaftbefehl). Kněží byli

¹¹ STŘÍBRNÝ, Jan: *Církevní politika v protektorátu*. In: *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*. Praha 2017, s. 125-127, 135-139.

¹² ŠMÍD, Marek – PETRÁČEK, Tomáš: *Vatikán a druhá světová válka*. Brno 2021, s. 65.

¹³ Například kázání vyšehradského kanovníka Bohumila Staška při pouti ke sv. Vavřinci nad Domažlicemi 13. srpna 1939, zakončeno přísahou věrnosti českému národu. - STŘÍBRNÝ, Jan: *Církev a náboženský život za nacistické okupace*. In: *Vlastenectví, církev a společnost v proměnách 19. a 20. století*. Dobruška 2009, s. 107.

¹⁴ Tamtéž, s. 107-108.

¹⁵ Jan Stříbrný dále zmiňuje přínos dalších skupin snažících se nadále o kvalitní vzdělání a životní formaci vůbec – mládež (skauti, spolky akademických studentů-katolíků, mnozí učitelé a vychovatelé). - STŘÍBRNÝ, Jan: *Církevní politika v protektorátu*. In: *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*. Praha 2017, s. 129-131.

¹⁶ BARTOŠ, Josef – TRAPL, Miloš: *Dějiny Moravy*. Díl 4, Svobodný stát a okupace. Brno 2004, s. 213.

ve svém působení sledování. Pokud vzniklo podezření, byli vyslýcháni gestapem a konaly se domovní prohlídky, při kterých již býval nalezen důvod pro zatčení. Tím mohla být kniha, časopis, jiná písemnost, korespondence či psané kázání směřující proti nacistické ideologii. Avšak pozornost byla věnována i potravinám ve spíži a „*bylo-li tam jen o půl kilogramu slaniny nebo jiné poživatiny víc, než na kolik měl kněz podle přidělu právo, anebo nemohl-li dokázat, že to má ze svého hospodářství úředně přiznáno, odpočítáno z budoucích přidělů, byl pro neoprávněné větší zásoby zatčen (odborný výraz pro to mají hamstrování*¹⁷)“.¹⁸

Ovšem možných příčin vedoucích k perzekuci bylo více. Příležitostí ke střetu byla práce s mládeží, na jejíž „výchově“ si nacistický režim zakládal a jež měla být soustředěna v Hitlerjugend. Nacistický režim se stavěl proti křesťanské formaci a zejména organizaci mládeže v katolických spolcích. A právě kněží se vystavovali perzekuci, pokud by pronesli poznámku proti konání cvičení mládeže Hitlerjugend o nedělích dopoledne, také pokud by nějak vedli mládež mimo Hitlerjugend. Problematické bylo mládež „*svolávat, míti k ní promluvy, anebo nějak se zasloužit o to, aby při náboženských manifestacích katolíků měla mládež velkou účast*“.¹⁹

Při průběhu samotné mše svaté byla největší pozornost nacistů zaměřena hlavně na obsah kázání. Z vyličení Bedřicha Hoffmanna nalezneme celou škálu příkladů slov užitých v kázání, za něž hrozila kněžím perzekuce. Byla to slova vztahující se k tehdejšímu poměrům a zvláště jejich kritika, slova jako válka, Rusko, dokonce i komunismus (kritika komunismu mohla být sice příslušníky gestapa pozitivně přijímána, ale patrně při výslechu kněžím nevěřili a předhazovali jim, že tím myslí národní socialismus). To, že i samotná Bible mohla vést k perzekuci, do určité míry vyplývá z Hoffmannovy zajímavé teze, že „*by Evangelium a Pismo svaté muselo býti vůbec seškrtno, aby vyhovovalo nacistickému režimu a gestapu*“.²⁰ Dalšími nežádoucími projevy v kázání bylo vlastenectví, láska k vlasti.²⁰ Za své kázání byl zatčen a internován do koncentračního tábora právě Bedřich Hoffmann, když se 7. července 1940 v Lipníku nad Bečvou při primiční mši svaté novokněze Ferdinanda Bílka negativně vyjádřil o Hitlerově vjezdu do Paříže po úspěšném tažení do Francie. Dále zmínil vlastenectví kněží

¹⁷ Slovo je odvozeno od německého „hamster“, což znamená v překladu „křeček“ a ohledně lidské vlastnosti „chamtivce“. Výraz hamstrování tedy pravděpodobně Němci používali pro kněze, u kterých vyhodnotili větší množství zásob.

¹⁸ HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije ... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. Přerov 1946, s. 17.

¹⁹ Tamtéž s. 18.

²⁰ Tamtéž, s. 18-19.

a vzpomněl na uvězněného faráře z Lipníku nad Bečvou. Ze svědectví účastníka primice je zřejmé, že důsledkem kázání Bedřicha Hoffmanna byla jeho perzekuce.²¹

Problematická byla pro kněze třeba jen zmínka o koncentračních táborech a v souvislosti s tím také modlitba, popřípadě mše svatá za vězněného člověka. Kamenem úrazu bylo rovněž vyslovení názoru nebo přímo kritiky režimu při příležitostech soukromé debaty či v situacích, kdy shledával kněz bezpečným ve společnosti takto otevřeně hovořit. Zvláště opatrný měl být kněz při rozhovoru s učiteli, jejichž většina se řadila mezi fanatické udavače, kteří považovali udávání kněží za „záslužnou“ činnost vlasti. Chodili do kostela a poslouchali kázání, aby o něm mohli referovat okupantům. Také zjišťovali od dětí informace o výuce náboženství.²²

Další možnou příčinou perzekuce duchovenstva bylo chování k Polákům po začátku války s Polskem v září 1939. Poláci v německých farnostech (či farnostech spravovaných německými kněžími) se chtěli účastnit bohoslužeb. Zatčení kněze bylo následkem toho, když kněz Poláky jejich mateřskou řečí povzbudil, přiměl ke zpěvu v polském jazyce, nebo když dovolil, aby Poláci zaujali při bohoslužbě místo před oltářem. K perzekuci stačilo i stručné pozvání na bohoslužbu, což se konkrétně stalo německému děkanovi Wessingovi, který tak pozval polskou nebo ukrajinskou dělnici. Obecně lze shrnout, že se nacistům nelíbila pastorační činnost kněží namířená k příslušníkům jiných národů, a to hlavně těch nacisty považovaných za podřadné a méněcenné.²³

Zatčení se stalo důsledkem i setrvávání na určitých konzervativních normách, jež katolická církev uplatňovala ve vztahu k nekatolíkům či k těm, kteří z církve vystoupili. Internace do koncentračního tábora Dachau tak neunikl rakouský kněz Richard Frasl, který se stavěl proti vyzvánění zvonů při pohřbu nekatolíků, a vůči vystoupivším z církve byla taková perzekuce příčinou toho, že kněz řekl rodině zemřelého, že jej „*není povinen dát pochovat mezi věřící farníky, nýbrž k lidem bez vyznání*“.²⁴

Čeho si můžeme rovněž povšimnout, je šíření odvážných kázání, jako byla ta od biskupa z Münsteru, a povzbuzení projevené v dopisech kněží bývalým farníkům, jež tehdy sloužili v armádě. Příčinou perzekuce byla také návštěva kněží v nemocnici za účelem udělení svátosti smíření jakožto součásti zaopatření před smrtí. V nejmenovaném zatýkacím rozkazu je totiž

²¹ Jiří Žďára zde cituje svědectví kaplana P. Jaroslava Izáka učiněné 4. května 1947. - ŽĎÁRA, Jiří: *Životní osudy kněze Bedřicha Hoffmanna*. Olomouc 2018. (magisterská diplomová práce), s. 32-33.

²² HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije ... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. Přerov 1946, s. 19-20.

²³ V knize Bedřicha Hoffmanna jsou zmíněni hlavně polští a čeští dělníci na území Třetí říše. – Tamtéž, s. 20-21.

²⁴ Tamtéž, s. 21.

uvedeno, že to „zneklidňuje obyvatelstvo“, což je nutné postihovat právě koncentračním táborem.²⁵

V neposlední řadě byla problémem nedostatečná „úcta“ či „respektování“ nacistického režimu ze strany kněží. To vyplývá jednak z žertování, jež mohlo představovat pomyslný tenký led. Starší kněz Daxl byl zatčen za žertovnou poznámku k nemocným v chudobinci: „*Vás tak všecky poslat na druhý svět.*“ Dle Hoffmanna mohlo gestapo zjistit, že to nemyslel vážně, avšak byla to pro gestapo příležitost, jak se zbavit kněze nepohodlného kvůli jeho vlivu a dobrotě. Nedostatečný respekt je dále spatřován v neopětování pozdravu „Heil Hitler!“ Hoffman uvádí blíže nespecifikovaný případ, kdy kněz na tento pozdrav odpověděl „Grüss Gott!“, následkem čehož se dostal do koncentračního tábora. Další příklad nedostatečného respektu k nacistickému režimu je zřejmý z neprojevení radosti nad vítězstvím Německa ve válce. Taková radost se očekávala od církve například vyzváněním zvonů,²⁶ což bylo nařizováno 29. září 1939 na oslavu vítězství Německa nad Polskem a František Štverák, farář ve Chvalech, nebyl v této věci ochoten respektovat toto nařízení (jen nařízení z Říma). Poté, co tak odpověděl jednomu Němci, byl zatčen. Další den byl s povinností uhradit pokutu propuštěn. Do koncentračního tábora byl však internován za šíření ilegálního časopisu V boj 22. května 1940, což je nutné spolu se zapojením v odbojových a ilegálních organizacích zahrnout mezi další příčiny perzekuce.²⁷

Výčet takových důvodů Bedřich Hoffmann uzavírá tvrzením, že existuje mnoho dalších a že zatčení kněze a jeho internace do koncentračního tábora byla prostě bezdůvodná. Kněz nebyl zatčen kvůli spáchání jednoho z „přechinů“ zmíněných výše, ale „*prostě proto, že jeho působení v čistě náboženském duchu a jeho obliba byla místním činitelem strany proti mysli. Musil býti za každou cenu, i bez udání důvodu, odstraněn.*“ A když gestapo nevědělo, co uvést jako důvod k zatčení, uvedlo toto: „*Poněvadž by mohlo vzniknout nebezpečí, že by pracoval proti říši.*“ Mezi nejčastějšími činnostmi, pro něž se duchovní dostávali do koncentračních táborů, byli: „*kázání, šíření zpráv a časopisů, vliv na farníky, podezření z vyzvědačské činnosti.*“²⁸ Jak je patrné z uvedeného výčtu, případy takového zatčení duchovních se neomezovaly jen na území Protektorátu, ale jsou známy také z dalších států ovládnutých Němci.

²⁵ Tamtéž s. 21-22.

²⁶ Tamtéž s. 23.

²⁷ VODIČKOVÁ, Stanislava (ed.): *I zvíře mělo více útrpnosti než člověk. Paměti patera Františka Štveráka, vězně nacistického a komunistického režimu.* Praha 2013, s. 26-27, 30.

²⁸ HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije ... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech.* Přerov 1946, s. 23-24.

Mezi případy perzekuce bez legitimního důvodu patří i tzv. protektorátní akce Albrecht der Erste na začátku září 1939. Vypukla v časných ranních hodinách 1. září, s větší intenzitou probíhala i 2. září a zřejmě menší měrou trvala do poloviny září. Byla to preventivní zatýkácí akce gestapa namířená proti předem vytipovaným jedincům v českém obyvatelstvu.²⁹ Mezi nimi byli podle Jiřího Padevěta členové Sokola, bývalí legionáři, učitelé, bývalí důstojníci, vysocí správní úředníci, kněží a řeholníci.³⁰ Gebhart s Kuklíkem uvádějí také sociální demokraty a komunisty, dále podle pozdějších poznatků odhadovaný počet zatčených – asi 2 000 obyvatel, z toho 800 moravských. Po krátkém pobytu ve věznicích gestapa³¹ byli internováni do koncentračních táborů Buchenwald a Dachau, což se dělo bez výsledků a z rozhodnutí Heinricha Himmlera. Prvotním účelem akce bylo zastrašit protektorátní obyvatelstvo, a zamezit tak nepokojům.³² Bedřich Hoffmann pojednává v souvislosti s touto akcí gestapa o zatčených kněžích, že jich bylo mnoho, a zmiňuje konkrétně Štěpánov u Olomouce a Špilberk, odkud byli někteří po týdenním pobytu propuštěni, někteří byli propuštěni dokonce až po šesti měsících věznění například v Ostravě. Avšak skupina kněží, v které se nacházelo mnoho z Olomoucka, Brněnska a Prahy, byla transportována do Dachau a druhá skupina, s menším počtem kněží, zase do Buchenwaldu. Ke konci září 1939 se obě skupiny díky likvidaci koncentračního tábora Dachau 26. září mohli setkat v Buchenwaldu.

²⁹ GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha 1996, s. 82.

³⁰ PADEVĚT, Jiří: *Kronika protektorátu: represe, rezistence, holocaust, státní a okupační správa, kolaborace, bojové operace, kultura, všední život*. Praha 2021, s. 97.

³¹ Jednou z takových přechodných věznic byl nejspíš provizorní koncentrační tábor ve Štěpánově u Olomouce zřízený 1. září 1939. – Tamtéž s. 98.

³² GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha 1996, s. 82.

2. Životní osudy Bohumila Zlámala před druhou světovou válkou

Bohumil Zlámal se narodil 21. prosince 1904 v obci Oprostovice, ležící nedaleko měst Přerov a Lipník nad Bečvou, a to v rodině Josefa a Josefíny Zlámalových. Otec Josef byl venkovský řemeslník (sedlář) a rolník, zemřel již roku 1911. Bohumil Zlámal měl dva starší bratry Josefa a Vojtěcha,³³ kteří museli během první světové války narukovat k vojsku (Josef roku 1914 a Vojtěch roku 1917). Musel se tedy v těchto letech větší měrou zapojit do chodu domácnosti a vypomáhat s rodinným hospodářstvím. I během války navštěvoval obecnou školu v Oprostovicích, přičemž výuka ne vždy byla kvalitní, protože se učitelé nějakou dobu střídali (kvůli nutnosti taktéž narukovat, což způsobilo u základních škol nedostatek učitelů³⁴). Vyjádřil to ve svých životopisech takto: „*Mé základy z obecné školy byly velmi slabé. Mívali jsme jeden čas jen třikrát týdně vyučování, a to se vystříдалo do roka i několik učitelů.*“³⁵ Tak v obecné škole valného vzdělání jsem nenabyl.“³⁶

2.1 Středoškolské studium Bohumila Zlámala a vypuknutí TBC

Jeho matce bylo od soběchlebského kaplana Jaroslava Kobylky doporučeno, aby Bohumil šel studovat na Arcibiskupské gymnázium v Kroměříži,³⁷ kde nastoupil roku 1919. Na konci prvního ročníku se díky svému odhodlání a pili zařadil mezi žáky s výborným prospěchem, jež vykazoval dále v druhém i třetím ročníku.³⁸

Co se týče jeho zájmů, tak navštěvoval kroměřížskou Podzámeckou zahradu, kde se věnoval malbě siluet Arcibiskupského zámku, kostelů a soch. Měl také zájem o rostliny, které nejen maloval, ale třídil je i podle přírodopisného členění. Zajímal se také o lisování listů. Tímto zájmem o rostliny přitahoval svého spolužáka Františka Hradila. Spolu se zajímali i o astronomii, když například trávili noční čas na hvězdárně s profesorem Františkem Netopilem, který jim o tom vykládal. Další Zlámalův zájem bylo studium renesančního

³³ Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Zlámal Bohumil, kart. 2, inv. č. 27, Oldřich Zlámal, Curriculum vitae ThDr. P. Bohumila Zlámala, Kokory 1974, strojopis, s. 10-11.

³⁴ ŠEDIVÝ, Ivan: *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*. Praha 2001, s. 283.

³⁵ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 2, inv. č. 29, Vlastní životopis B. Z. (součástí oranžové složky v černém fasciklu).

³⁶ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 1, inv. č. 2, curriculum vitae k přijetí na gymnasiu v Přerově.

³⁷ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 2, inv. č. 29, Curriculum vitae Bohumila Zlámala z 18. února 1950.

³⁸ Školní vysvědčení z 1., 2. a 3. ročníku vykazují u většiny vyučovaných předmětů hodnocení *velmi dobrý*. – ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 1, inv. č. 2, Školní vysvědčení o středoškolském studiu v Kroměříži.; ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 2, inv. č. 29, Vlastní životopis B. Z. (součástí oranžové složky v černém fasciklu).

malířství, za tím účelem pravděpodobně navštěvoval obrazárnu arcibiskupského zámku. V čem byl naopak limitován, byl sport. Například odmítl s Františkem Hradilem běhat, protože neměl dostatek dechu vlivem plicní choroby, jež jej ve sportu omezovala.³⁹ Zatímco na vysvědčení z Arcibiskupského gymnázia v Kroměříži měl z tělocviku stupeň hodnocení *velmi dobrý*, z gymnázia v Přerově, kde Zlámal pokračoval ve studiu, byl hodnocen jako *dobry*.⁴⁰

Bohumil Zlámal s Františkem Hradilem se již znali před studiem v Kroměříži, neboť Hradil pocházel z vedlejší obce Soběchleby a pravděpodobně se již tehdy přátelili. Když se na radu kaplana Jaroslava Kobylky Františkovy rodiče rozhodli přihlásit Františka na Arcibiskupské gymnázium v Kroměříži, František se u duchovních farností přimlouval za to, aby tam šel studovat i Bohumil.⁴¹

Ve třetím ročníku se u něj projevila plicní choroba – tuberkulóza, jejíž příčiny Zlámal vysvětlil takto: „*Ke konci třetího roku jsem velmi vážně onemocněl plicní a nervovou chorobou, takže jsem byl nucen opustit ústav. Vim nese na tom má studijní vášeň a poválečné stravní poměry v seminárce, které bych se neodvážil obhajovat.*“⁴² Ve svých Vzpomínkách navíc popsal tu dobu jako „*poválečná léta velikého nedostatku jídla v seminárce /1 x za rok kousek masa/, takže můj oslabený organismus vydržel tam jen tři roky*“.⁴³ Jelikož se nemoc nelepšila, tak ke konci školního roku 1921/1922 musel gymnázium opustit. Čtvrtý ročník (1922/1923) studoval jen „*privátně*“ a po uplynutí tohoto školního roku musel studia úplně zanechat.⁴⁴

O Velikonocích 1923 se jeho zdravotní stav zhoršil, jak to zmínil František Hradil: „*O velikonočních prázdninách 1923 umíral. Byl jsem jej navštívit v jeho rodném domku v Oprostovicích. Modlil se růženec. S vypětím mi sdělil, že se modlí, abych vyšel ze svého myšlenkového zmatení.*“⁴⁵ Zůstává otázkou, zda tedy Zlámal měl blízko k úmrtí, nebo se to Hradilovi jen tak jevilo, když ho spatřil. Josefina Zlámalová obecně popsala nejistou prognózu

³⁹ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 2, inv. č. 28, HRADIL, František: ThDr. *Bohumil Zlámal. Kněz, historik, poslední děkan Cyrilometodějské University (!) v Olomouci na Moravě.* (II. díl) In: *Národ.* Chicago Illinois 1975, (výstřížky).

⁴⁰ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 1, inv. č. 2, Školní vysvědčení o středoškolském studiu v Kroměříži a Přerově.

⁴¹ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 2, inv. č. 28, HRADIL, František: ThDr. *Bohumil Zlámal. Kněz, historik, poslední děkan Cyrilometodějské University (!) v Olomouci na Moravě.* (II. díl) In: *Národ.* Chicago Illinois 1975, (výstřížky).

⁴² ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 2, inv. č. 27, Oldřich Zlámal, Curriculum vitae ThDr. P. Bohumila Zlámala, Kokory 1974, strojopis, s. 11.; ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 2, inv. č. 29, Životopis Bohumila Zlámala z 5. dubna 1937.

⁴³ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 2, inv. č. 29, Vlastní životopis B. Z. – část nazvaná Vzpomínky.

⁴⁴ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 1, inv. č. 2, curriculum vitae k přijetí na gymnasiu v Přerově.

⁴⁵ Tím je míněn odklon F. Hradila od víry v Boha vlivem četby filozofů (Fichta, Voltaira, Hegela, Marxe). - ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 2, inv. č. 28, HRADIL, František: ThDr. *Bohumil Zlámal. Kněz, historik, poslední děkan Cyrilometodějské University (!) v Olomouci na Moravě.* (II. díl) In: *Národ.* Chicago Illinois 1975, (výstřížky).

syna Bohumila (v žádosti o jeho propuštění z koncentračního tábora): „Z tohoto utrpení [tuberkulóza] se až do svého zatčení nevzpamatoval, ustavičně churavěl a měl tak slabý tělesný stav, že jsem se vždycky bála, že této zrádné nemoci brzy podlehne.“⁴⁶

Není úplně známo, jak dlouho doma trvalo jeho léčení, resp. kdy se jeho zdravotní stav zlepšil. Během tří let (1923-1926), kdy pobýval v Oprostovicích, totiž vykonával práci na poli a jednak pomocné práce u zedníků. V životopisech Zlámala zmínil, že to bylo „místo patričního léčení“,⁴⁷. Roubic podobně uvedl formulaci: „Místo aby prošel náročnou rekonvalescencí“,⁴⁸. Nejspíš to u něj proběhlo současně: v momentě, kdy došlo víceméně ke zlepšení zdravotního stavu, musel se zapojit do těchto prací.

Od jara 1926 měl vykonávat vojenskou službu v rámci pluku 36 v Užhorodě, a to jako „písař“ s poznámkou „B“ (což znamená „beze zbraně“). Chtěl však dále studovat, a tak se rozhodl pro žádost o odklad vojenské služby a přihlášku do studia na Státním reálném gymnáziu v Přerově.⁴⁹ Ve středoškolském vzdělání tedy navazoval na tomto gymnáziu, kde 12. června 1930 odmaturoval. Je vhodné zde poznamenat, že během tohoto studia bydlel u Filipky Parákové.⁵⁰ Ta jej podporovala nejen v té době, ale rovněž po jeho vysvěcení na kněze a dále v letech 1939-1945, kdy byl vězněn v koncentračních táborech. Jak vyličila v dopise s žádostí o propuštění z koncentračního tábora, pomáhala mu s obstaráváním potřebné výbavy (oblečení apod.), vynaložila na jeho studium své úspory, které jí měl potom splácet.⁵¹

⁴⁶ ZAO - O, fond Zlámala Bohumil, kart. 82, inv. č. 1256, Dopis Josefíny Zlámalové Říšskému bezpečnostnímu úřadu ze 7. března 1943.

⁴⁷ ZAO - O, fond Zlámala Bohumil, kart. 2, inv. č. 29, Curriculum vitae Bohumila Zlámala z 18. února 1950, část nazvaná B. Z. Vzpomínky, Curriculum vitae Bohumila Zlámala, profesora církevních dějin na CMBF v Praze, pobožce v Olomouci.

⁴⁸ ROUBIC, Antonín: *Bohumil Zlámala v Dachau a Buchenwaldu*. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci*. Roč. 22, č. 3, 1995, s. 274.

⁴⁹ ZAO - O, fond Zlámala Bohumil, kart. 2, inv. č. 29, Vlastní životopis B. Z. – část nazvaná Vzpomínky.; ZAO - O, fond Zlámala Bohumil, kart. 2, inv. č. 27, Oldřich Zlámala, Curriculum vitae ThDr. P. Bohumila Zlámala, Kokory 1974, strojopis, s. 12.

⁵⁰ Filipka Paráková (1872-1952) – vyučením švadlena, pronajímala pokoje ve svém domě (v ulici Osmek č. 15) studentům přerovských škol. Roubicovo tvrzení, že se stala „druhou matkou“ Bohumila Zlámala, rozšiřuje Oldřich Zlámala. Ten zaznamenal, že „mateřskou péčí“ projevovala i ostatním svým nájemníkům a ráda s nimi trávila večery společným zpěvem. - ROUBIC, Antonín: *Bohumil Zlámala v Dachau a Buchenwaldu*. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci*. Roč. 22, č. 3, 1995, s. 275.; ZAO - O, fond Zlámala Bohumil, kart. 2, inv. č. 27, Oldřich Zlámala, Curriculum vitae ThDr. P. Bohumila Zlámala, Kokory 1974, strojopis, s. 12.

⁵¹ ZAO - O, fond Zlámala Bohumil, kart. 82, inv. č. 1256, Dopisy F. Parákové obsahující žádost o propuštění B. Zlámala z koncentračního tábora z 13. srpna 1941 (druhý nedatován).

2.2 Bohoslovecké studium, kněžské svěcení a působení jako kaplan ve farnosti sv.

Mořice v Olomouci

Od října 1930 do září 1931 Bohumil Zlámál vykonával vojenskou službu v rámci pluku 36 v Užhorodě.⁵² Předtím však podal přihlášku do Arcibiskupského kněžského semináře v Olomouci, a jelikož superior semináře Msgr. František Kutal pro něj zapomněl zařadit odklad vojenské služby na dobu po vysvěcení na kněze, musel tuto službu začít absolvovat. Uplynul rok, než byl z ní za přispění vojenského kněze P. Antonína Koutného⁵³ „vyreklamován“ a zahájil studium na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Olomouci.⁵⁴

Zlámálův výkaz o studiu na vysoké škole nasvědčuje tomu, že byl studentem minimálně dvou známých církevních osobností, působících v té době na CMBF. Ve studijním roce 1934/1935 mu totiž uděloval známku František Tomášek z didaktiky, v roce 1935/1936 z katechetiky.⁵⁵ František Tomášek nastoupil na fakultu 1. prosince 1934 a začal tam přednášet z pedagogiky, katechetiky a didaktiky, předtím působil jako katecheta v Kelči, obce nedaleko Bystřice pod Hostýnem.⁵⁶ Druhou osobností byl Josef Hlouch, který byl po druhé světové válce stejně jako František Tomášek vysvěcen na biskupa a rovněž byl perzekuován komunistickým režimem.⁵⁷ V roce 1935/1936 vyučoval jako suplent pastýřskou bohovědu. Pokud je na hodnocení u předmětu uvedena známka, je to vždy *eminenter* – vynikající.⁵⁸

Během Zlámálova studia probíhaly na CMBF změny. Řešilo se prodloužení studia teologie ze čtyř na pět let. To však neumožňovala skutečnost, že CMBF sdílela budovu s vědeckou knihovnou. Nakonec byla vědecká knihovna přestěhována na místo dnešní a budova fakulty prošla v letech 1935-1937 rekonstrukcí, přičemž výuka probíhala v budově kněžského semináře. Prodloužení teologického studia pro bohoslovecké fakulty v ČSR pak bylo československou vládou schváleno v roce 1937.⁵⁹

⁵² ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 1, inv. č. 10, Dotazník k přihlášce o převedení smluvních zaměstnanců ve veřejné službě do regulovaného služebního poměru (z 18. prosince 1948).

⁵³ P. Antonín Koutný (1862-1941) – pocházel z Vitonic u Bystřice pod Hostýnem, tedy z nedalekého okolí Zlámálova rodného kraje. - ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 2, inv. č. 27, Oldřich Zlámál, Curriculum vitae ThDr. P. Bohumila Zlámála, Kokory 1974, strojopis, s. 12-13.

⁵⁴ KOUŘIL, Miloš: *Dvoji výročí prof. Bohumila Zlámála*. In: *Vlastivědný věstník moravský*. Roč. 56, č. 4, 2004, s. 418.

⁵⁵ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 1, inv. č. 3, Zlámálův výkaz o studiu na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Olomouci.

⁵⁶ JONOVÁ, Jitka: *František Tomášek, kněz, katecheta a „ilegální biskup“*. *Moravské působení Františka Tomáška*. Uherské Hradiště 2014, s. 24-31.

⁵⁷ Tamtéž, s. 35 pozn. 121, s. 40-52.

⁵⁸ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 1, inv. č. 3, Zlámálův výkaz o studiu na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Olomouci.

⁵⁹ JONOVÁ, Jitka: *František Tomášek, kněz, katecheta a „ilegální biskup“*. *Moravské působení Františka Tomáška*. Uherské Hradiště 2014, s. 31-32.

Zlámaloovo studium na CMBF bylo významně spojeno s historikem Augustinem Neumannem, neboť se přihlásil do jeho semináře církevních dějin, což u Zlámala rozvinulo zájem o dějepisectví.⁶⁰ Augustin Neumann začal na fakultě působit v meziválečném období, ovlivnil Bohumila Zlámala i další budoucí historiky (Rudolfa Zubra, Leopolda Dýmala a další) a přivedl je ke studiu církevních dějin.⁶¹ Od té doby začíná jeho publikační činnost jako církevního historika,⁶² a tak lze vliv Augustina Neumanna bezesporu považovat po kněžském povolání za další nasměrování v životě Bohumila Zlámala.

Není známo, že by měl Zlámál během vysokoškolského studia (oproti studiu středoškolského) výrazné zdravotní a jiné obtíže, tudíž byl po pěti letech studia teologie vysvěcen na kněze⁶³, a to 5. července 1936 arcibiskupem Leopoldem Prečanem v katedrále sv. Václava v Olomouci. Primici Zlámál sloužil v neděli 12. července 1936 ve farním kostele v Soběchleběch⁶⁴. Následně byl od 1. srpna pověřen službou druhého kaplana⁶⁵ ve farnosti sv. Mořice v Olomouci.⁶⁶

Během svého působení v této farnosti dále absolvoval dva ročníky doktorského studia.⁶⁷ Již v listopadu 1936 bylo schváleno téma jeho disertační práce *Prelát Cyril František Napp, augustiniánský opat na Starém Brně (1792-1867)* a v červenci 1937 byla tato práce na základě posouzení dvěma referenty schválena.⁶⁸ V rámci studia také v tomto období začal habilitační

⁶⁰ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 2, inv. č. 29, Vlastní životopis B. Z. – o historiografii jako životním určením (součástí oranžové složky v černém fasciklu).

⁶¹ Prof. ThDr. Alois Augustin Neumann, OSA – v rámci církevních dějin se zaměřoval na husitskou a barokní dobu. Publikoval díla, kterými obohatil hlavně studium husitství na Moravě. Co se týče studia církevních dějin na této fakultě, změnil pozitivně jeho dosavadní stav. Byl oblíbeným učitelem, organizoval historický seminář, v němž vzniklo množství drobných studentských prací využívajících původní prameny. Studenty s velkou pozorností připravoval na badatelskou práci. – POJSL, Miloslav (ed.): *Cyriometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci v letech 1990-2010. 20 let od jejího obnovení*. Velehrad 2010, s. 24.

⁶² ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 2, inv. č. 29, Vlastní životopis B. Z. – o historiografii jako životním určením (součástí oranžové složky v černém fasciklu), Přehled jeho literární tvorby k 70. narozeninám a zaměření jeho prací (součástí zelené složky obsahující životopis z 28. října 1974).

⁶³ Na jáhna byl vysvěcen 28. března 1936. – ZAO - O, fond Arcibiskupská konsistoř Olomouc, kniha č. 121, Seznam ordinovaných kněží, 1912-1949; ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 2, inv. č. 27, Oldřich Zlámál, Curriculum vitae ThDr. P. Bohumila Zlámala, Kokory 1974, strojopis, s. 13.

⁶⁴ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 1, inv. č. 4, Oznámení o kněžském svěcení a primici, Soběchleby - farnost, pod kterou dnes patří, a patrně i tehdy patřila, rodná Zlámalova obec Oprostovice. – Římskokatolická farnost Soběchleby. In: <https://farnost-sobechleby.wixsite.com/farnost-sobechleby> [cit. 23. 7. 2022].

⁶⁵ Kaplán neboli též kooperátor – římskokatolický kněz spolupracující s farářem na duchovní službě ve farnosti. – Papoušek, Dalibor: Kooperátor (Religionistická encyklopedie Sociologického ústavu AV ČR). In: [https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/kooper%C3%A1tor_\(JKI-K\)](https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/kooper%C3%A1tor_(JKI-K)) [cit. 1. 12. 2022].

⁶⁶ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 2, inv. č. 29, Curriculum vitae Bohumila Zlámala z 18. února 1950.

⁶⁷ KOUŘIL, Miloš: *Dvoji výročí prof. Bohumila Zlámala*. In: *Vlastivědný věstník moravský*. Roč. 56, č. 4, 2004, s. 418.

⁶⁸ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 1, inv. č. 5, Dopis o vyhovění žádosti o zásadní připuštění k přísným doktorským zkouškám a schválení tématu disertace (z 30. listopadu 1936), o schválení disertace (z 9. července 1937).

práci o arcibiskupu Fürstenberkovi.⁶⁹ Kromě studia se věnoval i církevní historii farnosti sv. Mořice. Publikoval tak své první historické práce, jež obě nakonec vyšly roku 1939: *Dějiny kostela sv. Mořice v Olomouci a Průvodce po kostele sv. Mořice v Olomouci*. Autor Zlámalova životopisu Oldřich Zlámal ohledně první zmíněné práce vyzdvihl Zlámalův popis a obkreslení kamenických značek užívaných gotickými kameníky. Druhá, kratší práce je určena spíše pro turisty.⁷⁰

Roku 1939 se však opět potýkal se zdravotním problémem. Podle líčení Filipky Parákové⁷¹ se léčil v létě 1939 na poutním místě svatý Hostýn (ležící v nadmořské výšce 700 m). Tento pobyt byl finančně náročný kvůli tomu, že lékař za účelem návštěvy a ošetření Bohumila Zlámala si potřeboval pronajmout automobil, aby se sem dopravil. To zatížilo Zlámala novým dluhem vůči Filipce Parákové, jež měla tehdy již téměř sedmdesát let. Tento nový výdaj znemožnil splácení její patnáctileté podpory ve Zlámalově studiu. Koncem srpna se Zlámal, neúplně zdrav, vrátil do svého působiště v Olomouci.⁷² U sv. Mořice však již dlouho nepobyl, čekaly jej další útrapy, které zažíval v koncentračních táborech na území Německa v letech druhé světové války.

⁶⁹ ROUBIC, Antonín: *Bohumil Zlámal v Dachau a Buchenwaldu*. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci*. Roč. 22, č. 3, 1995, s. 274.

⁷⁰ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 2, inv. č. 27, Oldřich Zlámal, Curriculum vitae ThDr. P. Bohumila Zlámala, Kokory 1974, strojopis, s. 14-15.

⁷¹ Líčí to v dopise, v němž žádá o propuštění Bohumila Zlámala z koncentračního tábora.

⁷² ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 82, inv. č. 1256, Dopis Filipky Parákové obsahující žádost o propuštění B. Zlámala z koncentračního tábora z 13. srpna 1941.

3. Perzekuce v koncentračním táboře Buchenwald a Dachau

3.1 Okolnosti zatčení Bohumila Zlámala a postavení vězňů v koncentračních táborech

Jak už bylo zmíněno v první kapitole, Bohumil Zlámal byl zatčen v rámci protektorátní akce Albrecht der Erste. Roubic si myslí, že za tím stálo „uvědomělé Zlámalovo češství“⁷³. Oldřich Zlámal dokonce uvádí, že „1. září 1939⁷⁴ [...] byl přímo od oltáře odvečen Gestapem do koncentračního tábora zřízeného ve Štěpánově u Olomouce ve zrušených železárnách“⁷⁵. A sám Zlámal to vyjádřil takto: „Za druhé světové války 1939-45 platil jsem svůj postoj kněžský a národní osobně velmi trpce“⁷⁶, zřejmě se nebál své vlastenectví veřejně projevit. Ostatně fara u sv. Mořice se nacistům jevila jako místo českého národního vědomí.⁷⁷ Potvrzuje to i spis gestapa o Bohumilu Zlámalovi, který obsahuje tento posudek: „Zlámal se projevil zejména svým protiněmeckým postojem. V kázáních se ostře postavil proti německví. Vzhledem k tomu, že je vážně nemocný na plicích, jeho štvance ustoupily.“⁷⁸

Zatímco někteří zatčení byli ze zmíněného provizorního tábora ve Štěpánově posléze propuštěni, Zlámal byl 10. září transportován do koncentračního tábora Dachau. Jak Antonín Roubic podotýká, dělo se tak bez soudu.⁷⁹ A rovněž Bedřich Hoffmann uvádí, že skupina zatčených kněží a laiků, v níž byl i Bohumil Zlámal, se po celou dobu věznění nedozvěděla důvod zatčení a nebyl s nimi sepsán žádný protokol. Jejich pobyt v Dachau probíhal tak, že „snášeli společně utrpení prvních dní při cvičení na apeláku i v práci, při vykopávkách základů a sklepů pro některý SSmanský dům. V sobotu 16. září byli však všichni vyřazeni z práce a v neděli odděleni na blok 27 do izolace.“ V dalších dnech do 26. září „cvičivali na trávníku tehdy ještě za blokem 29“. 26. září byl pak Zlámal se skupinou přemístěn do koncentračního tábora v Buchenwaldu.⁸⁰

⁷³ ROUBIC, Antonín: *Bohumil Zlámal v Dachau a Buchenwaldu*. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci*. Roč. 22, č. 3, 1995, s. 274.

⁷⁴ Více zdrojů potvrzuje 1. září 1939 jako den Zlámalova zatčení. - ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 2, inv. č. 27, Oldřich Zlámal, Curriculum vitae ThDr. P. Bohumila Zlámala, Kokory 1974, strojopis, s. 15; ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 2, inv. č. 29, Curriculum vitae Bohumila Zlámala z 18. února 1950;

Římskokatolický úřad farnosti sv. Mořice v Olomouci: Farní kronika, s. 119. Jen Filipka Parákové v dopise uvedla, že se dozvěděla o tom, že byl zatčen 2. září. - ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 82, inv. č. 1256, Dopis F. Parákové obsahující žádost o propuštění B. Zlámala z koncentračního tábora z 13. srpna 1941.

⁷⁵ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 2, inv. č. 27, Oldřich Zlámal, Curriculum vitae ThDr. P. Bohumila Zlámala, Kokory 1974, strojopis, s. 15.

⁷⁶ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 2, inv. č. 29, Curriculum vitae Bohumila Zlámala z 18. února 1950.

⁷⁷ ZAO - O: ROUBIC, Antonín: *Prof. ThDr. Bohumil Zlámal (1201)1919 – 1984. Inventář*. Olomouc 1994, s. 3.

⁷⁸ MZA Brno, fond Gestapo Brno, kart. 263, inv. č. 13583, Zlámal, Bohumil.

⁷⁹ ROUBIC, Antonín: *Bohumil Zlámal v Dachau a Buchenwaldu*. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci*. Roč. 22, č. 3, 1995, s. 274.

⁸⁰ HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije ... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. Přerov 1946, s. 244-245.

Tento tábor se nacházel blízko města Výmaru (v Durynsku) a vznikl roku 1937. Byl vyhrazen hlavně pro politické vězně, avšak byli zde internováni i Židé, Romové, homosexuálové, Svědci Jehovovi a tzv. asociálové (nebo s podobným označením *Arbeitsscheu* – nepracující, *Berufsverbrecher* – recidivisté). První Češi sem byli umístěni již během roku 1939 první Češi, následkem hromadných akcí se pak jejich počet výrazně zvýšil. Celkově táborem prošlo podle dostupných dokladů 7800 Čechů, z nichž 800 na tomto místě zahynulo.⁸¹

Zpočátku zřejmě většina vězňů trávila čas spíše cvičením na apeláku místo práce.⁸² Vězni nezařazení do pracovního komanda (tzv. „Unangeteilten“) měli horší postavení, vykonávali příležitostné práce, stáli v pozoru nebo cvičili, nosili těžké várnice s jídlem.⁸³ Faktickou prací byli zaměstnáni od Velkého pátku 1941, kdy byli rozděleni do tří pracovních skupin – Schachtkommando, Unterkunftkommando a zahrada. Práce v Unterkunftkommandu byla hodnocena jako náročnější a obnášela například planýrování lesního svahu, skopávání prstě, lámání kamene, nošení písku, vápna, kuroviny, heraklitu, cementu zedníkům, rovněž i nošení kamene z kamenolomu. Obtížnost práce spočívala v tom, že „*se to všechno nosovalo na ramenou do vzdálenosti až 1 km. Mnohým vězňům to bylo dosti obtížné. Slabší na srdce nemohli tak těžkou práci vykonávat.*“⁸⁴ Hoffmann Zlámala ve výčtu kněží pracujících v Unterkunftkommandu nezmiňuje, zřejmě byl tedy přidělen ke skupině pracující v zahradě.⁸⁵

3.2 Zdravotní problémy Bohumila Zlámala v KT Buchenwald

Bohumil Zlámala však v Buchenwaldu zažil vážné zdravotní problémy, při nichž mu šlo o život. Roku 1941 tam musel podstoupit operaci zanedbaného slepého střeva. Ve svém životopise o tom pojednal: „*Operoval mě úplně výjimečně (jinak operovali holič a zámečnick) lékař revíru MUDr. Eisele*⁸⁶, *po válce hledaný válečný zločinec, jen zkusmo rozžhaveným*

⁸¹ RAPA VÁ, Ivana – ŠVARCOVÁ, Jana – VAJSKEBR, Jan: Databáze českých vězňů v koncentračním táboře Buchenwald 1937-1945. In: <https://www.pamatnik-terezin.cz/vezen/buchenwald> [cit. 2. 8. 2022].

⁸² HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije ... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. Přerov 1946, s. 245

⁸³ Cvičení obnášel poklus, kutálení se, pochod ve dřepu a případné další vysilující a ponižující cviky. V poledne a v podvečer roznášeli kotle s jídlem, přičemž příslušníci SS je nutili běžet s těžkou várnici a tloukli každého, kdo běžet přestal. - ZÁMEČNÍK, Stanislav: *To bylo Dachau*. Praha – Litomyšl 2003, s. 116.

⁸⁴ HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije ... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. Přerov 1946, s. 245.

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ Hannes Eisele – Před Buchenwaldem pracoval v koncentračních táborech Sachsenhausen, Natzweiler a Dachau. Americký žalobce v buchenwaldském soudním procesu konaném roku 1947 v Dachau uvedl, že z „dobrého doktora“, mezi vězni přezdívaného jako „anděl“ se stal sadista s přízviskem „řezník“ a to kvůli experimentům s podáváním kyanidových injekcí vězňům, po nichž pomalu umírali. – WHITLOCK, Flint: *Buchenwald – Peklo na kopečku. Každodenní život mezi mučením, hladověním a pseudolékařskými pokusy*. Praha 2016, s. 121.

drátem. Poněvadž měl zájem o mě, zda se to podařilo, ponechali mě na revíru delší dobu se žloutenkou, při níž jsem dokázal nejist 14 dní a žít jen o minerální vodě Bilince, která právě tehdy do kantiny přišla.“ A v dopise Filipce Parákové vyličil průběh podrobněji: „V roce 1941 jsem byl operován na slepé střevo, které už bylo zameškáno. Kdyby se byl hnis přelil dovnitř, byl by konec. Přitom jsem dostal zánět žlučníku, nejedl jsem 14 dní, jen jsem pil minerální vodu. Nato mi začala rána hnisat. Po měsíci jsem dostal žloutenku, což znamená obyčejně konec. [...] Rána se mi tři měsíce nechtěla zahojit, protože jsem neměl krve v těle. Byl jsem kost a kůže.“ Zvláště lékaři a ošetřovatelé jeho situaci neviděli nadějně a předpovídali mu smrt, on však měl pevné přesvědčení, že se tak nestane.⁸⁷

Z výše uvedeného lze vyvodit, že co se týče léčby a řešení zdravotních komplikací v podobě chirurgických zákroků byly podmínky nevyhovující. Tomu nasvědčují formulace „...jinak operovali holič a zámečnick...“ a „...jen zkusmo rozžhaveným drátem...“ Skutečnost zanedbaného slepého střeva můžeme přisuzovat určité bezohlednosti dozorců, velitelů tábora a těch, kteří měli léčit, spočívající v tom, že vězňům neumožňovali řešit jejich zdravotní stav, spíše jim mohlo jít o to, aby pracovali, a to zřejmě ve většině případů bez ohledu na jejich zdravotní indispozice. Bedřich Hoffmann svědčí o takovýchto případech. „*Vězeň byl vážně nemocen, ale pomoci ani řádného léčení se dovolat nemohl. Tak mnozí nemocní umírali v noci na bloku. Večer byli u lékařského šetření (Arztmeldung), na revír přijati nebyli; vynadali jim, že jim nechce jít do práce, že by se chtěli na revíře jen vyspat a vyválet. Nejednou ráno budil soused kamaráda, o kterém se domníval, že zaspal, zatím co ten byl snad již několik hodin mrtev. Celá řada kněží usínala večer na věky.*“ Docházelo dokonce i k odmítnutí příjmu nemocného v případě špatné nálady revírkápa (zřejmě v případě potřeby příjmu mimo úřední dobu) nebo bití nemocného, který byl doprovázen přáteli-spoluvězni.⁸⁸ K řešení zdravotního stavu Bohumila Zlámala se vztahuje informace uvedená v dopisu probošta Jana Lochmana⁸⁹ Filipce Parákové 26. listopadu 1940: „[...] byl prý také skutečně již několikrát prohlížen v tom

⁸⁷ Dopis Bohumila Zlámala Filipce Parákové z 19. listopadu 1943 publikován v: ROUBIC, Antonín: *Bohumil Zlámal v Dachau a Buchenwaldu*. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci*. Roč. 22, č. 3, 1995, s. 275-277.

⁸⁸ HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije ... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. Přerov 1946, s. 149-152.

⁸⁹ Jan Lochman – od roku 1936 jako farář spravoval farnost sv. Mořice v Olomouci, bulou papeže Pia XI. byl jmenován infulovaným proboštem 15. února 1936. Spolu s Bohumilem Zlámalem byl zatčen v rámci protektorátní akce Albrecht der Erste 1. září 1939, vězněn ve Štěpánově, na rozdíl od Zlámala pak týden strávil v samovazbě v Olomouci. Po několika léčebných pobytech mimo Olomouc, z něhož byl vypovězen, byl arcibiskupem Leopoldem Prečanem ustanoven proboštem v Dubu nad Moravou, kde působil od 1. února 1940. - ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 72, inv. č. 1082, Svědectví Bohumila Zlámala o proboštu Janu Lochmanovi z 26. září 1947, s. 1-3.

*směru, ale oni myslím čekají, až bude opravdu zle [...]*⁹⁰ Jan Lochman má tuto informaci patrně zprostředkovanou, a nepíše to tedy s jistotou. Přesto můžeme konstatovat, že Zlámál nebyl ohledně řešení zdravotního stavu odmítán, ale jeho stav byl zřejmě podceňován natolik, že to dospělo k zanedbanému slepému střevu.

Je pozoruhodné, že navzdory výše popsaným nepříznivým podmínkám nevedly Zlámalovy zdravotní komplikace k jeho úmrtí. Sám by jistě považoval výjimečnost operátora (že jím byl lékař) i skutečnost, že léčba byla nakonec přes pesimistické vize lékařů a ošetřovatelů úspěšná, za jeden ze zázraků, o nichž se Zlámál zmiňuje v dopise Filipce Parákové: *„Vy mě znáte a víte dobře, že jsem byl ve svém životě více nemocen než zdrav, a přece ještě po tolika letech nouze a duševních útrap žiji a žiji s úsměvem a vděčností a snažím se napřimovat, těšit a posilovat i druhé. Člověk vše zapomene, co vytrpěl a rád zapomene, když si uvědomí, jak velkou naději mu Pán Bůh nachystal. Prozřetelnost a veliké zázraky jsem zažil a viděl každý den. Nemohu dodnes pochopit, že jsem byl zachráněn [...]*⁹¹

3.3 KT Dachau a období kněžských privilegií

Koncentrační tábor Dachau vznikl zásluhou Heinricha Himmlera již v březnu 1933. Podle novinové zprávy, jež pojednávala o jeho plánovaném otevření 22. března, byl tábor prvotně určen pro politické vězně – komunisty, sociální demokraty, odboráře, aby nadále nezatěžovali soudní věznice a řešení v podobě jejich propuštění nepřicházelo v úvahu. Táborový objekt, nacházející se přibližně tři kilometry od obce Dachau v močalovitém zalesněném prostoru, sloužil za první světové války (od roku 1916) jako muniční továrna, jež obsahovala 61 zděných objektů – výrobní haly, depa, ubytovny pro dělníky. Po první světové válce tyto objekty nebyly využívány, tudíž chátraly. I přesto byl tento objekt shledán velmi vhodným pro koncentrační tábor.⁹²

Tento tábor se řadí mezi nejstarší⁹³ nacistické koncentrační tábory. Po politických věznicích sem byli později deportováni i Židé, Romové, Svědci Jehovovi či homosexuálové, tedy stejně jako v případě Buchenwaldu. Tábor byl vzorem pro ostatní tábory, v něm probíhalo vyzkoušení vypracovaného správního systému koncentračních táborů, zacházení s vězni a výcvik dozorců koncentračních táborů (nesoucí název SS-Totenkopfverbände), zajišťovaný Theodorem

⁹⁰ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 82, inv. č. 1256, Dopis Jana Lochmana F. Parákové z 26. listopadu 1940.

⁹¹ ROUBIC, Antonín: *Bohumil Zlámál v Dachau a Buchenwaldu*. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci*. Roč. 22, č. 3, 1995, s. 276.

⁹² ZÁMEČNÍK, Stanislav: *To bylo Dachau*. Praha – Litomyšl 2003, s. 17-18.

⁹³ Dříve vzniklé tábory v Německu (např. Nohra, Lugau, Hohnstein, Oranienburg) byly zamýšleny spíše jako provizoria, tábor Dachau byl již zamýšlen jako trvalý pro Bavorsko. – Tamtéž s. 18.

Eickem. Již koncem roku 1938 zde byli umístěni první Češi, a to ze sudetského pohraničí. A v následujících letech zde byli vězněni kromě celé řady českých katolických kněží také významné osobnosti jako například malíř a spisovatel Josef Čapek, budoucí kardinálové Štěpán Trochta a Josef Beran, malíř, grafik a odbojář Vojtěch Preissig.⁹⁴

Od roku 1940 začali Němci právě do tohoto tábora shromažďovat kněze (a řeholníky) z okolních koncentračních táborů.⁹⁵ Po těžkých podmínkách spojených hlavně s prací v táborech Mauthausen, Gusen, Buchenwald, Sachsenhausen a Osvětim se podmínky pobytu kněží v Dachau postupně zlepšily, a to v podobě privilegií. Prvním úkolem, kterým byli kněží v Dachau pověřeni vykonávat, bylo nošení kotlů s jídlem pro celý tábor, to však podle Hoffmanna nikdo nepokládal za práci. Citelné zlepšení poměrů pro kněze počínalo od března 1941. Od 10. března mohli kněží jíst chutnější oběd, a to „*sice tuřín, ale s masem, a hned při otevření kotlů bylo poznat, že jídlo bylo dobře upraveno s tukem, kterého i na povrchu byla silná vrstva. Kotly pro duchovenstvo byly zvlášť označeny, a to G P a později jen P.*“⁹⁶

Dne 25. března pak byli kněží propuštěni z pracovních komand a na důkaz speciálního zacházení si dokonce mohli poprvé dopřát kakao. Dále byl téhož dne od 13. do 15. hodiny kněžím umožněn, ba přímo přikázán odpočinek. Vyhrazený čas na odpočinek měli pak i od 8 do 10 hodin. Četbu knih však povoleno neměli, měli jen zachovávat klid a spát.⁹⁷

S dalším privilegiem se setkali na začátku dubna. To jim přinesli víno a kontrolovali, aby jej skutečně pili. „*Pití vína bylo pravou ceremonií. Aby se předešlo všelikým machinacím s vínem, nalévalo se před zraky Blockführera do hrníčků, na povel každý pozvedl hrnek, vypil toho čtvrt litru vína a obrátil hrnek na znamení, že je dopito. Blockführeri kněze nenáviděli, ale museli plnit úkol a dohlédnout, aby každý z kněží vypil množství vína, které mu bylo určeno.*“ Na abstinenty nebrali ohled. Podobně tomu bylo v případě pití piva, jež rovněž dostávali, avšak nepravidelně.⁹⁸

Privilegia však neměla dlouhého trvání. Co se týče jídla, „*bylo jen asi dva měsíce dobré jakosti, později bylo jídlo vždy horší: méně tuků, méně masa, nebo ani žádné.*“ Jídlo bylo tím prvním znakem, který vyjadřoval postupné zhoršování poměrů pro kněze. Skončilo dodávání kakaa a množství jídla se zmenšovalo. V srpnu 1941 důsledkem zhoršování kvality stravy byl

⁹⁴ GOL, Tomáš – LANGHAMEROVÁ, Miroslava: Databáze vězňů z českých zemí v koncentračním táboře Dachau. In: <https://www.pamatnik-terezin.cz/vezen/dachau> [cit. 4. 8. 2022].

⁹⁵ VODIČKOVÁ, Stanislava: *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana*. 2. dopl. vyd. Brno-Praha 2018, s. 103.

⁹⁶ HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije ... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. Přerov 1946, s. 101, 105-106.

⁹⁷ Tamtéž s. 105-106.

⁹⁸ Tamtéž s. 107.

citelný hlad na kněžských blocích. Zůstával však pro ně povinný odpočinek a pití vína. Kněžská privilegia byla formálně ukončena v polovině září, kdy všechny německé kněze přesunuli na blok 26 a kněze jiných národností na bloky 28 a 30. Zatímco pak 20. září Lagerführer Zill oznámil německým kněžím pokračování jejich výhod, neněmeckým kněžím naopak sdělil tuto informaci: „*Počínajíc dnešním dnem jsou zrušeny vaše výhody. Stáváte se pracovním blokem.*“ Tím tedy vše, co představovalo výhody (lepší jídlo, povinný odpočinek, víno a pivo, využívání náboženských předmětů, breviářů, ...) pro kněze neněmeckých národností skončilo.⁹⁹

Umožnění takových výhod přitom nebylo iniciativou táborového vedení. Příslušníci SS tak jednali proti svému přesvědčení. Plnili v tomto „*nařízení Berlína*“¹⁰⁰, které ovšem „*bylo prosazeno na zákrok a z prostředků Svaté stolice*“¹⁰¹. Druhý pobyt Bohumila Zlámala v táboře Dachau je datován od 23. května 1942,¹⁰² tudíž tyto kněžské výhody zde nezažil. V nějaké formě je ovšem zažil v táboře Buchenwaldu, kde kněží obdrželi breviáře a růžence a nemuseli již vykonávat těžké práce.¹⁰³ Zda byly buchenwaldské kněžské výhody v takové míře jako v táboře Dachau, není popsáno.

Z paměti Františka Štveráka, jehož dopravili do tábora Dachau 12. června 1942, je zřejmé, že se zde Zlámal od května nacházel na bloku 30. Je uveden ve Štverákově výčtu třiatřiceti českých kněží, které na tomto bloku našel, a charakterizoval je takto: „*kaplan z Olomouce, asi čtyřicet let starý, schopný, mladý člověk, jemuž vadí pouze jeho ukňouraný hlas. Jinak velmi statečný a vzdělaný kněz, dnes redaktor Nové doby na Moravě.*“¹⁰⁴ Někdy v období mezi červnem a prosincem 1942 přešli na blok 28. Další změna jejich místa nastala 19. prosince 1942, kdy byli čeští kněží přestěhováni na blok 26. Zde byla na počátku roku 1941 zbudována kaple,¹⁰⁵ a mohli se tedy účastnit bohoslužby. Konkrétně v té době zde zažili, slovy F. Štveráka, „*krásné Vánoce*“¹⁰⁶ (o náboženských projevech a bohoslužbách v táboře Dachau pojednávám v podkapitole 3.6).

Co se týče pracovního komanda Bohumila Zlámala, Štverák vyjádřil, že Zlámal pracoval v překladatelském oddělení Herbaria, nacházejícím se naproti pytlíkárně, kde pracoval Štverák

⁹⁹ Tamtéž s. 108-111.

¹⁰⁰ Tamtéž s. 108.

¹⁰¹ ZÁMEČNÍK, Stanislav: *To bylo Dachau*. Praha – Litomyšl 2003, s. 141.

¹⁰² GOL, Tomáš – LANGHAMEROVÁ, Miroslava: Databáze vězňů z českých zemí v koncentračním táboře Dachau – Bohumil Zlámal. In: <https://www.pamatnik-terezin.cz/vezen/da-zlamal-bohumil> [cit. 24. 4. 2023]; ROUBIC, Antonín: *Prof. ThDr. Bohumil Zlámal (1201)1919 – 1984. Inventář*. Olomouc 1994, s. 3.

¹⁰³ ZÁMEČNÍK, Stanislav: *To bylo Dachau*. Praha – Litomyšl 2003, s. 139.

¹⁰⁴ VODIČKOVÁ, Stanislava (ed.): *I zvíře mělo více útrpnosti než člověk. Paměti patera Františka Štveráka, vězně nacistického a komunistického režimu*. Praha 2013, s. 147, 154-163.

¹⁰⁵ ZÁMEČNÍK, Stanislav: *To bylo Dachau*. Praha – Litomyšl 2003, s. 140.

¹⁰⁶ VODIČKOVÁ, Stanislava (ed.): *I zvíře mělo více útrpnosti než člověk. Paměti patera Františka Štveráka, vězně nacistického a komunistického režimu*. Praha 2013, s. 169-175-177.

na výrobě „*sáčků pro pepřový mlýn a pro skleníky*“. Se Zlámalem pracovali kněží Čáp, Němec a Plojhar.¹⁰⁷

3.4 Korespondence Bohumila Zlámala

S otázkou Zlámaloва zdravotního stavu během jeho pobytu v koncentračních táborech souvisí i korespondence vedená v této době. Nalezneme jednak korespondenci Filipky Parákové s rodinnými příslušníky a kněžími-přáteli Zlámala, kteří se buď zasazovali o jeho propuštění, nebo jej podporovali posíláním pokrmů v balíčcích, finančně, modlitbami a obecně svým zájmem. Dále jsou to formální dopisy, jež adresovala Filipka Paráková Tajné státní policii v Berlíně a Zemskému úřadu v Brně, a dopis Zlámalovy matky Josefíny Zlámalové. V nich žádají o propuštění Zlámala z koncentračního tábora. Tři dopisy (první z nich byl zmíněn výše) napsal i samotný Bohumil Zlámal Filipce Parákové.

S žádostí o propuštění Zlámala z koncentračního tábora, jež dopisy obsahují nebo se o ní jen zmiňují, je spojeno několik lidí. Již 18. září 1939, kdy se Zlámal nacházel v koncentračním táboře Dachau, psal jeho bratr Josef za rodinu Zlámalových takovou žádost.¹⁰⁸ Dalším, kdo se o jeho propuštění snažil, byl probošt Jan Lochman. 26. listopadu 1940 psal F. Parákové, že třikrát žádal o jeho propuštění, s poukazem na Zlámalovo plicní onemocnění a se zřejmým neuvedením svého pravého jména.¹⁰⁹ O Zlámalovo propuštění se dále snažila Filipka Paráková, jež 13. srpna 1941 sepsala oficiální žádost o propuštění z koncentračního tábora Buchenwald. Líčí, jak ho během jeho studií a doby kněžství podporovala ze svých úspor a žádost zdůvodňuje takto: „*Jsem 69 roků stará, bez jakéhokoliv příjmu, a žiji osaměle v mém malém domečku v Přerově. [...] Kdyby byl jmenovaný z Koncentračního tábora propuštěn, mohl by býti jeho nemocné matce nápomocen a mě po částkách jemu půjčené peníze splatiti.*“¹¹⁰ Dalším, kdo takto oficiálně žádal o jeho propuštění, byla jeho matka Josefína Zlámalová, a to 7. března 1943. V žádosti pojednává o těžkostech při studiu jejího syna Bohumila (chudoba a plicní onemocnění) a rovněž žádost o jeho propuštění odůvodňuje svým zdravotním stavem a potřebou podpory z jeho strany, neboť mu byl pozastaven plat, kterým ji pravidelně

¹⁰⁷ Tamtéž s. 214-215.

¹⁰⁸ MZA Brno, fond Gestapo Brno, kart. 263, inv. č. 13583, Dopis Josefa Zlámala Tajné státní policii německé říše v Olomouci s žádostí o propuštění B. Zlámala z 18. září 1939.

¹⁰⁹ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 82, inv. č. 1256, Dopis probošta Jana Lochmana F. Parákové z 26. listopadu 1940.

¹¹⁰ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 82, inv. č. 1256, Dopis F. Parákové obsahující žádost o propuštění B. Zlámala z koncentračního tábora z 13. srpna 1941.

podporoval.¹¹¹ Po neúspěšných žádostech o propuštění kněží olomoucké arcidiecéze ze strany jejich příbuzných podal 1. prosince 1942 takovou žádost i olomoucký arcibiskup Leopold Prečan. Zmiňuje v něm skutečnost, že mnoho laiků uvězněných se zmíněnými kněžími bylo již propuštěno, a též jejich vážný zdravotní stav (postihující kromě Zlámala i kněze Holubníčka, Černého, Stratíla, Šumsala) a jeho obtížné řešení.¹¹²

Nabízí se otázka, jak byly tyto žádosti o propuštění řešeny a zda měly vůbec naději na úspěch. Hlavní říšský úřad bezpečnosti (RSHA) 24. října 1939 stanovil, že během války vězni nebudou propouštěni. Předtím se jednou za tři měsíce patrně přezkoumávalo a zdůvodňovalo další setrvání vězně v koncentračním táboře. Možnost propuštění byla omezena na „*nezbytně nutné*“ případy.¹¹³ Za takový však Zlámalův zdravotní stav zřejmě nepovažovali. Podle Antonína Roubice možnosti jeho propuštění nacisté vždy včas zabránili.¹¹⁴

Z korespondence se také můžeme dozvědět, jakou jinou podporu Zlámál měl, jak pobyt v koncentračním táboře snášel a čím se přibližně pobyt vyznačoval. Nejspíš někdo z farnosti sv. Mořice (podle uvedené adresy v dopise) píše 29. května 1941 Filipce Parákové, co vše je pro něj schopen poslat v balíku za červen, a to maďarský špek, salám ze Slovenska, čokoládu, suchary, cigarety a tablety Vitacalin. Na závěr dodává zajímavé upřesnění: „*Tím strýčkem minil P. Vašica nějakou vlivnou osobnost z Prahy, která chce pomoci kněžím z Buchenwaldu k návratu. To se ovšem P. Bohumilovi nesmí psát.*“ Prostřednictvím balíků ho podporovala též jeho matka a přinejmenším bratr Josef, který je podepsán na pohlednici zaslané Filipce Parákové dne 27. února 1941.¹¹⁵

V dopise Františka Belžíka jsou uvedeny stručné informace o pobytu Bohumila Zlámala v Buchenwaldu. Podle jeho zprostředkovaných slov Zlámál a další vězni pracují v kamenolomu. Dále se Belžík zmiňuje o tom, že Zlámál s odevzdáním do Boží vůle je dobré mysli a snáší vše trpělivě. S přispěním faktu, že „*jsou tam přece jen spolu*“, nemají se údajně v Buchenwaldu tak zle.¹¹⁶

¹¹¹ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 82, inv. č. 1256, Dopis J. Zlámalové Říšskému bezpečnostnímu úřadu s žádostí o propuštění B. Zlámala z koncentračního tábora ze 7. března 1943.

¹¹² MZA Brno, fond Gestapo Brno, kart. 263, inv. č. 13583, Dopis olomouckého arcibiskupa Leopolda Prečana Hlavnímu úřadu říšské bezpečnosti v Berlíně z 1. prosince 1942.

¹¹³ ZÁMEČNÍK, Stanislav: *To bylo Dachau*. Praha – Litomyšl 2003, s. 90.

¹¹⁴ ZAO – O: ROUBIC, Antonín: *Prof. ThDr. Bohumil Zlámál (1201)1919 – 1984. Inventář*. Olomouc 1994, s. 3.

¹¹⁵ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 82, inv. č. 1256, Nepodepsaný dopis F. Parákové z 29. května 1941, Pohlednice Josefa Zlámala zaslaná F. Parákové 27. února 1941, pohlednice Josefky Zlámalové.

¹¹⁶ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 82, inv. č. 1256, Dopis od Františka Belžíka F. Parákové z 24. července 1941.

Další skupinu představují dopisy Bohumila Zlámala Filipce Parákové. Antonín Roubic¹¹⁷, uvádí zřejmý způsob odeslání prvních dvou, a to s přispěním „nějakého Němce, který pomáhal obcházet táborovou cenzuru“. Ve svém dopisu z 19. listopadu 1943 nejprve vyjadřuje určité skrývání svých skutečných pocitů: „Kolikrát by si člověk chtěl postěžovat svým drahým. Ale není mu toho ani v nejmenším dopřáno. Musí říkat, že je zdrav, že se mu vede dobře, a slzy mu stojí v očích a duši má na jazyku. Nemám na mysli ani tak sebe jako ty, kteří za nás zemřeli. Svou smrtí vykoupili náš život [...]“¹¹⁸ To mohlo znamenat působení táborové cenzury, jež měla zamezit referování o poměrech v táboře s negativním vyzněním a též zmínek o Bohu a užití biblických citací.¹¹⁹ Zlámal v dopise totiž pojednává o Boží pomoci a svém problému se zanedbaným slepým střevem, jak je zmíněno výše. Uvádí rovněž zmínku o svých spoluvězních, a jak v táboře žijí: „Žijeme tady pohromadě čeští krajané, asi čtyřicet, řada z dřívějších už odešla, odkud není návratu. Scházíme se u společného stolu, s přítelem Čápem sedáváme vedle sebe. Počítáme dny, až se k Vám vrátíme.“¹²⁰

Jak je naznačeno dále v dopise, vykonával Zlámal v táboře určitou administrativní práci v kanceláři: „Já mám, chvála Bohu, i ostatní, práci velmi slušnou, v kanceláři, při níž člověk může i trochu rozjímat a osvěžit se. Je to velká kariéra v dané situaci.“¹²¹ Bedřich Hoffmann ve své knize konkretizoval Zlámalovu administrativní náplň práce. Jedná se o překládání odborných děl. I když z jeho formulace není zcela jasné, kdy přesně Zlámal a jiní čeští kněží takovou práci vykonávali, je logické, že právě o tom mohl Zlámal psát ve zmíněném dopise. „V pozdějších letech dostali se čeští kněží na lepší pracovní místa, mnohdy zodpovědná: Tak v překladatelském oddělení na plantážích pracovali P. Čáp, Dr. Němec Fr., P. Plojhar a P. Zlámal, kteří z různých světových jazyků překládali odborná díla přírodovědecká do němčiny.“ Hoffmann zmínil, že jim tato práce byla „prostě přidělena“ bez toho, aniž by se jich dotazovali na jejich jazykovou znalost.¹²² Roku 1970 Zlámal uvedl v místopřísežném prohlášení, že na

¹¹⁷ Ten připojil k svému článku jako přílohu tři dopisy od B. Zlámala z let 1943-1945, jak je uvedeno v úvodu této práce.

¹¹⁸ Dopis Bohumila Zlámala Filipce Parákové z 19. listopadu 1943 publikován v: ROUBIC, Antonín: *Bohumil Zlámal v Dachau a Buchenwaldu*. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci*. Roč. 22, č. 3, 1995, s. 275-277.

¹¹⁹ Formální zákaz „uvádět citáty z Bible a podobné“ obsahuje Hoffmannem citovaný Lágrový rozkaz č. 13/42 z 10. listopadu 1942, takový dopis neměl být odeslán a pisatel měl být přísně potrestán. - HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije ... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. Přerov 1946, s. 287-288.

¹²⁰ Dopis Bohumila Zlámala Filipce Parákové z 19. listopadu 1943 publikován v: ROUBIC, Antonín: *Bohumil Zlámal v Dachau a Buchenwaldu*. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci*. Roč. 22, č. 3, 1995, s. 275-277.

¹²¹ Tamtéž.

¹²² HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije ... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. Přerov 1946, s. 249-250.

těchto plantážích pracoval od roku 1942¹²³, tedy nejdříve od května toho roku, kdy jej do tábora Dachau dopravili. Ve svém prohlášení zmínil pomoc spoluvězně Stanislava Malého: „*Pracoval v tanním mlýně a svou zručností a schopnostmi si získal vliv, kterého používal, aby pomohl svým českým spoluvězňům. Také já jsem byl mezi nimi, což upřímně a vděčně potvrzuji. Šlo především o to, aby se naši lidé dostali přes krutou tanní zimu „pod střechu“, kde byly přece jen teplejší sušárny léčivých bylin.*“¹²⁴

Tato Zlámalova pracovní pozice však mohla být ohrožena důsledkem odhalení německého kněze Hanse Carlse, který ilegálně posílal své podklady pro dílo o táboře Dachau, a rovněž zachycení dopisů kněží Schrammela¹²⁵ a Burkharda informující o poměrech v táboře. Schrammel a Burkhard totiž pracovali v „SS-Besoldungsstelle“, oddělení zaměřené na přípravu platů pro SS. Po vyšetření případu a jeho uzavření, což obnášelo vyslechnutí mnoha kněží a určení trestů, bylo dopisem z 16. března 1944 všem komandantům tábora zakázáno zaměstnávat kněze jako písaře u komandatur a u jiných služeben SS (k nimž patřily vedle Besoldungsstelle také správa tábora, pošta, nemocnice, krematorium, matriční úřad a další).¹²⁶ Skutečnost, že se František Štverák zmínil o této Zlámalově práci společně s uvedením blízkých se Vánoc 1944 v dalším odstavci,¹²⁷ nasvědčuje tomu, že Zlámal tuto příznivou práci neztratil.

5. března 1944 Zlámal napsal další dopis. V něm uvádí toto: „*Doufám, že jste můj poslední dopis dostala, že se už ohřívá u kamen a vyčetla z něho, jak tady žiji, totiž jak se dá, ze dne na den. Někdy nám to připadá jako život ve stádě, které je poháněno bičem. Nejlépe na to nemyslet a nesrovnávat s tím, co bylo, a hlavně hledět si práce a v ní nalézat smysl a využívat času. Člověk zde prodělává vlastně druhou školu a seminář, a říkávám si, že neškodí, abychom poznali pravé hodnoty a naučili se odlišovat se od věcí světa [...].*“ Z dopisu je možné číst jeho snahu ubezpečovat F. Parákovou a další adresáty, stejně jako úlohu katolického kněze vést ostatní i k tomu, aby spatřovali v nepříznivých životních okolnostech prostor k dobru. Dále Zlámal v dopise mimo jiné zmiňuje nebezpečí různých nemocí (mezi nimi tyfus), vyjadřuje vděčnost za balíčky a přibližuje způsob vaření: „*Nakonec odpovídám na Váš dotaz o různých přípravách k vaření: že všechny, ať jsou jakékoli, se výborně hodí. Máme zde pěkná kamna, na*

¹²³ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 1, inv. č. 15, Místopřísežné prohlášení s potvrzením pobytu v KT Dachau tehdejšímu spoluvězni Stanislavu Malému z 18. 8. 1970.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ O Karlu Schrammelovi – VODIČKOVÁ, Stanislava: *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana*. 2. dopl. vyd. Brno-Praha 2018, s. 100.

¹²⁶ ZÁMEČNÍK, Stanislav: *To bylo Dachau*. Praha – Litomyšl 2003, s. 143-144.

¹²⁷ VODIČKOVÁ, Stanislava (ed.): *I zvíře mělo více útrpnosti než člověk. Paměti patera Františka Štveráka, vězně nacistického a komunistického režimu*. Praha 2013, s. 215.

*kterých se dá leccos uvařit. Kuchaříme, jak umíme, ale chutná nám to.*¹²⁸ Je tak pozoruhodné, že tyto Zlámalovy dopisy vedou k závěru, že v koncentračním táboře, který byl organizován nacistickým režimem se svými hrůznými rozměry, vůbec může být něco pěkného.

3.5 Zlámalův popis života v koncentračním táboře

V dopisech, které Bohumil Zlámal adresoval Filipce Parákové, se snažil vedle těžkostí zmínit také pozitivní aspekty toho, jak snášel tuto dobu. Ve srovnání s dopisy ve svých podkladech pro chystané dílo o koncentračních táborech popsal dění v táboře jako „*černý chaos, [...], zmitání lapené duše a bloudění těla z kouta do kouta a nikde klidu, [...], štvání na koňských dostizích, a vleklo se tak pomalu, jako opuchlé a vodnatelné nohy, jako těžké dřeváky na kostře vězňovy nohy.*“ Zlámal nechtěl, aby se jeho dílo „*četlo jako román s odůvodněním, že koncentrační utrpení nemělo namnoze děje, a mělo-li, přesahuje utrpení ubožáků rámeč literárních zájmů a sahá hluboko do zájmů filosofických a mravních.*“ Pro většinu vězňů byl život v táboře „*nejméně vděčnou látkou pro romanopisce*“. Člověka tento život vyčerpával jak tělesně, tak i duševně. Zlámal zmínil dopad pocitů nesvobody, marnosti a bezúčelnosti života na všechno podnikání a duševní zájmy jako četba, studium cizích jazyků.¹²⁹

Zlámal také vnímal změnu, kterou prošly koncentrační tábory v průběhu druhé světové války. Rozdělil tak období před a po polovině roku 1942 z hlediska způsobu organizace a přístupu příslušníků SS v koncentračních táborech. V prvním období byla podle něj v koncentračních táborech patrná „*německá pýcha a zpupnost*“ projevující se často přehnanou „*péčí o čistotu a pořádek*“. Zlámal líčí nároky příslušníků SS kladené na vězně: „*Jakou radost a požitek máte na příklad z olejem napuštěné a pracně vyleštěné podlahy, když na ni za celý den smíte jen dvakrát, třikrát vstoupit na kratičkou dobu, než sníte jídlo, ustelete postel, sklem vyškrabete skříňky, očistíte nádobí, a to zuti v ponožkách, po případě bosí? ... Kolik trestů bylo vysloveno bdělými štabáky a cimrkomandanty za znečištění podlahy! Ten strašný kult podlahy a lůžek, který pohltil tolik životů! A tak bylo ve všem.*“¹³⁰ Vězně vyčerpávala samotná práce a ještě byli nuceni k udržování přehnané čistoty.¹³¹

Ráno v koncentračním táboře Dachau probíhalo v této době tak, že vězni museli vstávat již ve 4:30 hod., v zimě až o hodinu později. Než nastoupili na tzv. Apellplatz, měli krátkou

¹²⁸ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 82, inv. č. 1256, Dopis B. Zlámala F. Parákové z 5. března 1944.

¹²⁹ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 72, inv. č. 1082, Podklady pro chystané dílo o koncentračních táborech – část s názvem Myšlenky z válečné doby.

¹³⁰ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 72, inv. č. 1082, Podklady pro chystané dílo o koncentračních táborech – část s názvem Tresty, s. 1-2.

¹³¹ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 72, inv. č. 1082, Podklady pro chystané dílo o koncentračních táborech – část s názvem Tresty.

dobu na vlastní umytí, ustlání postele¹³², přečištění skříňky, přinesení várnice s kávou. Je nutno k tomu připočíst skutečnost přeplněných baráků, jež vedla ke zmatku. Zatímco pak patrně většina vězňů opustila místnost a musela stát před barákem do apelu, určitá skupina uklízela. Tento úklid je dalším příkladem vyžadování přehnané čistoty: „*tříkrát denně mytí oken, utírání prachu, pracné a zdlouhavé pulírování prkenné podlahy...*“¹³³

Změna, kterou Zlámal spatřoval od poloviny roku 1942, byla podle něj důsledkem zastavení německé úspěšnosti na válečných frontách a počínajícího pocíťování nedostatku životních potřeb. Potřeby armády byly uspokojovány přednostně, „*fronta pohlcovala všecko*“, to ztížilo zásobování a byla nouze o textilie. Válečná kořist z předchozích let byla vyčerpána. Jelikož bylo potřeba napnout všechny síly pro vítězství Německa, začal být patrný nedostatek pracovních sil z důvodu toho, že dosavadní pracovní síla musela na frontu. Němci si tak vzpomněli na vězně koncentračních táborů, jež hodlali zapojit do výrobního procesu. Důsledkem neúspěchu a kapitulace německé armády u Stalingradu došlo v koncentračních táborech k významným změnám. V Německu byly vydány dva příkazy: „*1. Šetřit pracovními silami. 2. Zvýšit pracovní výkon.*“ To se promítlo ve změně ceny, jakou představovali vězni pro nacisty: „*Dříve bezcenný heftlink, pouhé číslo z nutnosti registrace /máš menší cenu než můj pes/, nabyl nyní nové ceny jako pracovní síla. Neměl být bez potřeby týrán a bit s odůvodněním, že by se tím zmenšila jeho pracovní schopnost. Na práci a na výkon se měla nyní vůbec obracet pozornost.*“ Také přestala být tolik prováděna šikana spojená s úklidem a udržováním pořádku v barácích. Staly se skutečností tyto jevy: skříňky přeplněné věcmi z domova, krabice s prádlem pod postelí, akceptovaná výmluva na důležitost práce v případě zběžně ustlaných postelí. Na konci roku 1942 byly vězňům povoleny v neomezeném množství potravinové balíčky (později i prádlo) zasláné z domova.¹³⁴

Podobný pohled, ovšem trochu pozdější, na změny v koncentračním táboře měl i Josef Beran, který byl zatčen v červnu a do Dachau byl přivezen v září 1942.¹³⁵ Registroval za svůj pobyt tři rozdílná období. Po prvním období „*rigorózních opatření*“ od září 1942 spatřoval „*zmírněná opatření*“ - od roku 1944 „*postupné uvolnění kázně*“, přístup esesmanů k vězňům

¹³² Byly absurdně kladeny nároky na ustlání postelí. To si žádalo během krátké doby jistou obratnost a cvik, nestačili na to zpravidla noví vězni, ale problémy měli i většinou starší intelektuálové, kteří za to byli „*tlučení a zesměšňování primitivními omezeními z blokového personálu*“. - ZÁMEČNÍK, Stanislav: *To bylo Dachau*. Praha – Litomyšl 2003, s. 113-114.

¹³³ Při podrobnějším popisu Zámečnick tento úklid nazval „*nesmyslnou šikanou*“ – Tamtéž s. 114.

¹³⁴ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 72, inv. č. 1082, Podklady pro chystané dílo o koncentračních táborech – část s názvem Tresty, s. 2-4.

¹³⁵ O zatčení, Beranově pobytu v Malé pevnosti Terezín a transportu do Dachau - VODIČKOVÁ, Stanislava: *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana*. 2. dopl. vyd. Brno-Praha 2018, s. 87-98.

jako k pracovní síle, účast na mši svaté v kapli.¹³⁶ Nazval i třetí období „*obdobím zase větší přísnosti*“ přičemž Josef Beran vidí určitou větší nedůvěru Němců s ohledem na blížící se porážku Německa ve válce.¹³⁷

3.6 Postavení katolických kněží a konání bohoslužeb v KT Dachau

S tématem perzekuce duchovních za nacismu souvisí i otázka náboženských projevů v koncentračním táboře. Tyto projevy vězňů byly od vzniku koncentračních táborů zakázány a často krutě potlačovány: „*Modliti se, přezéhnati se, pokleknout ve spárně před spaním, vzítí do rukou růženec, utajený při všech kontrolách a prohlídkách, bylo v táboře zakázáno. [...] Nebylo nic zvláštního, jestliže štubový nebo blokový zbil až do krve nejen kněze, ale i laika, který netuše, že je pozorován, se přezéhnal.*“ Změnu v tom přinesla již zmíněná doba kněžských privilegií. Již roku 1940 byla v táboře Sachsenhausen zbudována kaple, v níž se mohla konat 5. srpna první mše svatá.¹³⁸ V souvislosti s kněžskými privilegii v táboře Buchenwald, (kde pobýval v té době Bohumil Zlámal), již bylo zmíněno o breviářích a růžencích pro kněze.¹³⁹ V táboře Dachau na bloku 26 vznikla kaple na počátku roku 1941 a byl zde stolek pokrytý prostěradlem patrně jako obětní stůl, menší kalich, monstrance a dva svícny ze dřeva a kříž.¹⁴⁰ První mši svatou mohli sloužit pravděpodobně 20. ledna. Mše svatá se konala v časných ranních hodinách tak, aby kněží do ranního apelu stihli vykonat všechny povinnosti ukládané táborovým vedením.¹⁴¹ Koncem března, kdy se vůči kněžím v Dachau uplatňovalo již více výhod, obdrželi breviáře.¹⁴²

Přístup esesmanů ke kněžským výhodám byl nejspíš ve většině případů nepřejímavý. Umožňovat tyto výhody jim bylo nařízeno, a tak „*svým hulvátským způsobem jim vtiskli charakter ponižující frašky a mnohé obrátili v protiklad,*“¹⁴³ jako například povinnost pití určitého množství vína a piva. Co se týče povolených bohoslužeb, způsobem své kontroly měli tendenci je znevažovat: „*Bohoslužby se konaly rovněž za dozoru esesmana,*“ a ten „*dbal, aby předepsaná půlhodina nebyla překročena a někdy se obrátil na kněze, který sloužil mši: „Nešlo by to rychleji? Kozłowiecki zaznamenal případ, kdy nařídil knězi, který ještě neskončil*

¹³⁶ Tamtéž s. 103.

¹³⁷ Tamtéž s. 105.

¹³⁸ HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije ... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. Přerov 1946, s. 272.

¹³⁹ ZÁMEČNÍK, Stanislav: *To bylo Dachau*. Praha – Litomyšl 2003, s. 139.

¹⁴⁰ Tamtéž s. 140.

¹⁴¹ HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije ... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. Přerov 1946, s. 272.

¹⁴² ZÁMEČNÍK, Stanislav: *To bylo Dachau*. Praha – Litomyšl 2003, s. 140-141.

¹⁴³ Tamtéž, s. 141

*přijímání: Vychlastat, sežrat a končit!*¹⁴⁴ Když byla v září 1941 privilegia zachována jen pro německé kněze shromážděné na bloku 26, kaple zůstala zde a kněží jiných národností do ní již neměli přístup, stejně jako nemohli již využívat breviáře, růžence a modlitební knihy. Lágrovým rozkazem č. 13/42 z 10. listopadu 1942 bylo formálně zakázáno náboženské projevy (psát o Bohu a užívat citace z Bible) i v dopisech (samozřejmě není vyloučeno, že takové projevy nemohli nacisté postihovat i předtím).¹⁴⁵ V Beranově „*období rigorózních opatření*“ byly náboženské projevy trestány ranami býkovcem a samotkou v betonové kobce.¹⁴⁶

Důležitou osobou vzhledem ke konání bohoslužeb (a případných dalších pobožností) byl táborový farář. Tuto úlohu plnil od zřízení kaple v táboře Dachau děkan Pawel Prabucki, jehož po zrušení kněžských privilegií nahradil rakouský kněz Ohnmacht¹⁴⁷. Ten sloužil bohoslužbu každý den a výjimečně k tomu připustil jiného kněze. Dne 16. března 1943 byl propuštěn z tábora na svobodu a duchovní správu začal vést Georg Schelling¹⁴⁸. Jeho přístup ke sloužení bohoslužeb byl už rozumnější, protože se snažil, aby každý kněz z bloku 26 mohl alespoň jednou za svůj pobyt, později jednou za každý rok svého pobytu, v táboře sloužit mši svatou.¹⁴⁹

Od září 1941, kdy bohoslužby v kapli zůstaly zachovány jen pro německé kněze, je nicméně možné sledovat jejich postupný vývoj. Kněží, kteří se nadále chtěli účastnit bohoslužeb a již nemohli, volili dvě alternativy. Za prvé, stáli venku poblíž kaple v bloku 26: „*V neděli, když se konaly na bloku 26 bohoslužby pro německé duchovní, stávaly před zavřenými okny kaple od bloku 28 skupiny kněží neněmeckých; aspoň v duchu bývali přítomni mši svaté, z které přece slyšeli zpěvy a hlas kněze, takže mohli sledovat části mše svaté, i když do kaple zabílenými okny neviděli.*“ Stáli rovněž u brány nebo za jarního a letního příznivého počasí u otevřených oken kaple. Byli však od takových míst odháněni a hrozily jim tresty v případě, že hned neodejdou.¹⁵⁰

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije ... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. Přerov 1946, s. 286-288.

¹⁴⁶ VODÍČKOVÁ, Stanislava: *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana*. 2. dopl. vyd. Brno-Praha 2018, s. 103.

¹⁴⁷ Franz Ohnmacht – narodil se 5. 12. 1893, pracoval v ordinariátní kanceláři v Linci, v červnu 1938 byl internován v koncentračním táboře Dachau, v září 1939 v táboře Buchenwald a v prosinci 1940 opět v Dachau. Dne 16. dubna 1943 byl propuštěn. - HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije ... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. Přerov 1946, s. 387.

¹⁴⁸ Georg Schelling – narodil se 26. 9. 1906, byl knězem rakouské diecéze Feldkirch, působil také jako redaktor novin *Vorarlberger Volksblatt*. Redakce katolických novin byla příčinou jeho zatčení, od května 1938 byl vězněn v koncentračním táboře Dachau, od září 1939 v táboře Buchenwald a od prosince 1940 opět v Dachau. Měsíc před koncem války, 10. dubna 1945, byl propuštěn. - Tamtéž, s. 405.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 272-273.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 273-274.

Za druhé, snažili se opatřit si hostie a víno a sloužili tajné a improvizované bohoslužby ve světnicích. Například ve světnici bloku 30/4 v únoru 1942: „*pět, šest osob sedělo na spodních lůžkách, jeden z kněží seděl na židli v uličce mezi postelemi. Tento kněz sloužil mši svatou. Byl to P. Koláček T. J. z Prahy. Malá skleněná nádobka byla přikryta kapesníkem. To byl kalich...*“ Popis zkrátka nasvědčuje tomu, že mše svatá probíhala v improvizovaných podmínkách a takovým způsobem, aby to nikdo další (štubový, jenž byl nevěřící, či kněží-jinověrci) nezjistil.¹⁵¹

Dne 19. prosince 1942 nastala změna, když byli na blok 26 přistěhováni kněží jiných národností, avšak kromě Poláků a Litevců. Většinou to bylo duchovenstvo české, holandské a dále například některý Francouz. Propuštění Ohnmachta a nástup Schellinga na místo duchovního správce kaple teprve umožnily konání bohoslužeb pro jednotlivé národnosti, protože po přistěhování neněmeckých kněží na blok 26 „*nebylo ještě ani pomyslení, že by mohli mít pro sebe bohoslužby*“. Pro české kněze bylo nepochybně významné, že se pro ně konaly pravděpodobně bohoslužby¹⁵² u příležitosti svátků (církevních slavností) českých patronů. „*Ve dnech 4. a 5. července 1943 byly české promluvy ke cti slovanských apoštolů svatého Cyrila a Metoděje. Kázali P. Zlámal a P. Kajpr.*“ Bohumil Zlámal kázal rovněž i v dalším roce – 5. července 1944. Dalším významným svátkem pro české kněze byl svátek sv. Václava, v rámci něhož se konala pobožnost.¹⁵³

Další vývoj v konání bohoslužeb může být spatřován v Schellingově přístupu. V době od 19. prosince 1942 toleroval polským kněžím účast na bohoslužbách. Navíc to umožňoval i laikům. Na druhou stranu byl opatrný, neboť například v roce 1944 „*žádal, aby branou je doprovodil některý kněz, který je dobře znal a za ně odpovídal ... nechtěl, aby vedení tábora bylo upozorněno, že se tam dělo něco, co bylo proti původnímu určení kaple, že totiž má náležet jedině duchovenstvu, a proto jen ty spolehlivé přiváděli kněží z příslušníků svého národa na služby Boží.*“ Bylo to po tom, co lágrový policista jednoho dne v létě či na podzim toho roku viděl vcházet na blok 26 francouzského laika, hrozil hlášením na Schellinga. Ten tedy začal více dbát na opatrnost, nakonec se však rozhodl pro zmíněné řešení - účast laiků za předpokladu jejich známosti a důvěryhodnosti. Dále čeští kněží přemlouvali Schellinga a nakonec docílili

¹⁵¹ Tamtéž s. 275-276.

¹⁵² Hoffmann zde používá často označení „pobožnost“, avšak to má pro něj širší význam, když na jiném místě uvádí v souvislosti s improvizovanými bohoslužbami polských duchovních: „*Mše svatá nebyla jedinou pobožností. Odpoledne mívali ještě pobožnosti, přednášky, nějaký zpěv, ...*“ – Tamtéž s. 280-281, 295.

¹⁵³ Tamtéž s. 273.

toho, aby se takto spolehliví čeští laici mohli účastnit bohoslužby na Boží hod vánoční roku 1944.¹⁵⁴

Za rok 1944 je možné registrovat další „revoluční“, do té doby a na poměry tábora dosud nevídané změny. Dne 12. listopadu 1944 byl Schelling jmenován dekretem mnichovského arcibiskupa a kardinála děkanem všech katolických kněží v koncentračním táboře, z kterého se stal děkanát¹⁵⁵. Hoffmann toto ustanovení dále rozvedl: „*Podle přípisu, který dostal nový děkan, měl každý kněz, který přišel do tábora a doma měl právo celebrovat, toto právo i v táboře a měl zároveň i jurisdikci. Jurisdikce byla však udělena do odvolání.*“ Dále bylo 26. listopadu 1944 vedením tábora vyhověno žádosti polských kněží, aby mohli sloužit nedělní bohoslužby. 250 polských kněží bylo přesunuto z bloku 28 na blok 26, kde se tím tedy mohli účastnit bohoslužeb. Ovšem bylo to jen dočasné, museli se přestěhovat zpět na blok 28, nicméně díky přístupu Schellinga, který „velkou většinu polských kněží pouštěl bez omezení“, jejich účast na bohoslužbách pokračovala. Od 26. listopadu jejich účast byla již oficiální. Také se vyvíjela podoba bohoslužeb: „Z počátku tiché mše sv., které někdy ani nebyly dokončeny – když bylo zavoláno „nastoupit“, musela být mše svatá přerušena – až se dospělo ke skvělým pontifikálním mším svatým. Bohoslužby se konaly tak, aby nenarušovaly táborový režim dne („*blok 26 vstával o půl hodiny dříve nežli ostatní tábor*“, konaly se také od léta 1944 dvě mše – první před ranním apelem pro ty v pracovních komandech a druhá po apelu pro ty nezařazené).¹⁵⁶

3.7 Poslední období KT Dachau a osvobození

Rok 1945 se v táboře Dachau vyznačoval signály svědčícími o brzkém konci války a porážce nacistického Německa – přicházející zprávy o postupu spojeneckých vojsk, v souvislosti s tím vydání zákazu zasílání německých novin do tábora, každodenní letecké poplachy. Na druhou stranu bylo zjevné přeplnění tábora, epidemie skrvnitého tyfu a čím dál větší hlad. Kvůli bombardovaným železničním tratím a postupu spojenců bylo znemožněno zasílání balíků z domova a táborové zásoby nestačily na uživení velkého množství vězňů. Přeplnění zažívaly i kněžské bloky, přičemž se spalo i v kapli. Tam mohli kněží od února 1945 vykonávat práci jakožto pracovní komando, konkrétně „*přišívali knoflíky na cely a obšívali dírky. Nebyla to těžká práce a nepožadoval se příliš velký výkon.*“ Ohledně vztahů s esesmany si povšiml Hoffmann těchto změn: „*SSmani, kteří v té době přicházeli na kontroly na bloky, se*

¹⁵⁴ Tamtéž s. 274, 278, 296-300.

¹⁵⁵ Územní jednotka pod církevní správou v čele s děkanem, sdružující několik farností a s několika dalšími děkanáty tvořící součást diecéze.

¹⁵⁶ HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije ... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. Přerov 1946, s. 279-280.

*snažili vězňům dokazovat, že to s nimi vždy dobře mysleli a že jsou ve skutečnosti jejich nejlepšími přáteli. To se již málokterý vězeň stavěl do pozoru při příchodu příslušníků SS.*¹⁵⁷

Co se pak týče samotných posledních dnů koncentračního tábora Dachau, probíhaly zejména od 22. dubna ve znamení tendence německých nacistů vězně z tábora evakuovat. Byly vypravovány skupiny vězňů na evakuační pochody. Židovské vězně odvezl vlak přes Mnichov, Penzberg do Staltachu. Nákladními auty dopravili prominentní vězně nejprve do tábora gestapa u Innsbrucku, pak byli ubytováni v obecním domě v obci Niederdorf. Pěší pochody vyrazili přes Karlsfeld a Stramberg do jižního Tyrolska. 26. dubna nastupovali vězni do práce jen v rámci menších, pro fungování tábora nezbytných komand. Ve 12 hodin se měli všichni kromě revíru shromáždit na appelplacu a být připraveni k pěšímu odchodu, ale vězni se snažili ukrývat hlavně v barácích a kdo už byl na appelplacu, pokoušel se utéct, čemuž zabraňovala pomocná policie. Rovněž 27. dubna nechtěli nastupovat na appelplac a když je tam nahnali, utíkali.¹⁵⁸ Kněží z velké části také nechtěli odejít. *„Mám zahynout zde nebo na pochodu“, říkali kněží, kteří si byli dobře vědomi, že by pochod 140 km v pěti nocích za sebou nezmohli. Mělo se jít až někam do Tyrol. Když v poledne nastupoval blok za blokem na apelák, většina kněží neodcházela.*¹⁵⁹ Je pochopitelné, že chtěli v táboře vyčkat na osvobozující armádu, (o níž věděli z neoficiálních zpráv¹⁶⁰), než by se vydávali na riskantní vysilující pěší pochod. Od 27. dubna již žádný evakuační transport nevyšel, neboť bylo jasné, že se fronta přiblížila. 28. dubna vypuklo v obci Dachau povstání, které však bylo Němci potlačeno.

Koncentrační tábor Dachau byl osvobozen americkou armádou (42. a 45. pěší divize 7. armády) v neděli 29. dubna v podvečerních hodinách. Po celý ten den v kapli probíhaly bohoslužby – dopoledne pro kněžské bloky, odpoledne pro jednotlivé národnosti z celého tábora.¹⁶¹ Tábor byl vydán Američanům bez boje, a to skrze delegáta Mezinárodního Červeného kříže Maurera, untersturmführera Wickerta a jeho pobočníka s bílým praporem, kteří je rovněž informovali o situaci, především o strážích na věžích, dohlížejících na vězně, aby z tábora neutíkali (z obavy z případné pomsty či zanesení skvrnitého tyfu).¹⁶²

O souvislostech osvobození tábora a odjezdu Bohumila Zlámala z Dachau dostupné zdroje nepojednávají dostatečně jasně a konkrétně. Zlámal napsal v dopise Filipce Parákové, datovaném 12. května 1945 z Dachau: *„Byli jsme vysvobozeni v neděli 19. 4. 1945 statečnými*

¹⁵⁷ Tamtéž s. 301-302.

¹⁵⁸ ZÁMEČNÍK, Stanislav: *To bylo Dachau*. Praha – Litomyšl 2003, s. 316-317.

¹⁵⁹ HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije ... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. Přerov 1946, s. 303.

¹⁶⁰ Tamtéž s. 301.

¹⁶¹ Tamtéž s. 305.

¹⁶² ZÁMEČNÍK, Stanislav: *To bylo Dachau*. Praha – Litomyšl 2003, s. 322-324.

*Američany [...] Jsem zdrav a silím dobrou americkou vojenskou stravou. [...] Toužíme po domově. Vrátime se brzy [...]*¹⁶³ Roubic toto jeho tvrzení o osvobození převzal.¹⁶⁴ Jelikož však neděle nebyla 19. dubna 1945, nýbrž 29. dubna, domnívám se, že se ve Zlámalově vyjádření jedná o chybu v určení dne. Jiné vysvětlení se nabízí, že se Zlámal (případně s dalšími vězni) nacházel na cestě evakuačním transportem či pěším pochodem a 19. dubna byl Američany osvobozen. To však shledávám jako méně pravděpodobné, neboť by to znamenalo, že byl Zlámal dopraven zpět do Dachau, odkud by 12. května odeslal již zmíněný dopis. Jasná informace není ani o samotném Zlámalově návratu do vlasti. Zatímco Zlámal na několika místech svého životopisu uvedl jako den návratu do Olomouce 25. května 1945,¹⁶⁵ Oldřich Zlámal nepřesně a patrně chybně vyjádřil, že „*dojeli do Olomouce 25. dubna 1945 (na Svatodušní pondělí) k chrámu sv. Mořice*“¹⁶⁶. Jednak nesouhlasí uvedení měsíce a jednak Svatodušní pondělí vycházelo v roce 1945 na 21. května. Věrohodněji se jeví verze Bohumila Zlámala, protože to sám zažil a rovněž datum svého příjezdu (25. května) uváděl ve svém životopise několikrát.

Lze tak s velkou pravděpodobností předpokládat, že Zlámal v období mezi osvobozením tábora Dachau a 25. květnem pobýval v táboře, kde bylo zapotřebí kromě jiného již bývalým vězňům zajistit nezbytnou zdravotní péči, vyřešit špatné hygienické podmínky a zamezit důsledkům a šíření epidemie. Repatriace začaly až v druhé polovině května¹⁶⁷, což koresponduje s datem Zlámalova návratu.

Podle Bohumila Smutníka, který se Zlámalem pracoval v koncentračním táboře, byl Zlámal „*zorou, která jistě vysvitne [...] v knězi Zlámalovi a Hoffmannovi byla síla života, vyzářovala z nich odvaha a láska k spoluvězňům.*“¹⁶⁸ František Hradil, Zlámalův spolužák z Kroměříže, připisuje Bohu zásluhu na tom, že Zlámal přežil utrpení koncentračního tábora. Hodnotil ho pozitivně jako „*neobyčejně bratrského ke všem tam 'zatraceným'.* Netajil před

¹⁶³ Dopis Bohumila Zlámala Filipce Parákové z 12. května 1945 publikován v: ROUBIC, Antonín: *Bohumil Zlámal v Dachau a Buchenwaldu*. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci*. Roč. 22, č. 3, 1995, s. 279.

¹⁶⁴ ZAO – O: ROUBIC, Antonín: *Prof. ThDr. Bohumil Zlámal (1201)1919 – 1984. Inventář*. Olomouc 1994, s. 3.

¹⁶⁵ ZAO – O, fond Zlámal Bohumil, kart. 2, inv. č. 29, Curriculum vitae Bohumila Zlámala z 18. února 1950, dále opakující se chronologické životní údaje Bohumila Zlámala z let 1974, 1976, 1979.

¹⁶⁶ ZAO – O, fond Zlámal Bohumil, kart. 2, inv. č. 27, Oldřich Zlámal, Curriculum vitae ThDr. P. Bohumila Zlámala, Kokory 1974, strojopis, s. 16-17.

¹⁶⁷ ZÁMEČNÍK, Stanislav: *To bylo Dachau*. Praha – Litomyšl 2003, s. 327.

¹⁶⁸ ZAO – O, fond Zlámal Bohumil, kart. 2, inv. č. 28, HRADIL, František: ThDr. Bohumil Zlámal. *Kněz, historik, poslední děkan Cyrilometodějské University (!) v Olomouci na Moravě*. (III. díl) In: *Národ*. Chicago Illinois 1975, (výstřížky).

*svými spolutrpiteli víru v milosrdenství boží.*¹⁶⁹ To nasvědčuje tomu, že Zlámal dovedl svým přístupem a charakterem povzbuzovat.

Nejspíš každý duchovní, vězněný v koncentračním táboře, prožíval citelně vytržení ze svých běžných povinností spojených s kněžskou službou, ztrátu lidské důstojnosti, fyzické i psychické utrpení, do jehož rámce je možné řadit i chování příslušníků SS. Ti jim nejspíš většinou vyjadřovali averzi, potlačovali jejich projevy víry (kromě dob zlepšených poměrů v tomto směru), vyžadovali od nich plnění mnohdy nesmyslného řádu a trestali je za maličkosti.

¹⁶⁹ Tamtéž.

4. Životní osudy Bohumila Zlámala po druhé světové válce

4.1 Působení Bohumila Zlámala na CMBF v Olomouci do zrušení fakulty

Bohumil Zlámál se pravděpodobně 25. května 1945 vrátil do Olomouce, kde svou vděčnost za osvobození a šťastný návrat projevil Bohu v kostele sv. Mořice. Následně odjel do Oprostovic za svou matkou,¹⁷⁰ a patrně též i do Přerova k Filipce Parákové, jak to zmínil v dopise z 12. května 1945¹⁷¹. Po hrůzných vyčerpávajících zkušenostech se potřeboval zotavit a znovu načerpat sílu. Za tím účelem čerpal tříměsíční dovolenou na svatém Hostýně, což bylo pro Zlámala přínosné, jak vyplývá z úvahy Oldřicha Zlámala o svatém Hostýně.¹⁷²

V září 1945 Zlámál obdržel oficiální ustanovení, aby se opět stal kaplanem ve farnosti sv. Mořice, a to s platností od 1. října.¹⁷³ Ovšem již tehdy se začínalo rýsovat jeho profesní působení na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Olomouci. S účinností od 1. října 1945 byl jmenován asistentem na katedře církevních dějin.¹⁷⁴ Následně byl usnesením profesorského sboru fakulty v únoru 1946 pověřen, aby přednášel z těchto dvou předmětů – *stručný přehled československých dějin a stručný přehled zeměpisu se zvláštním zřetelem k Československu*.¹⁷⁵ V tomto období po druhé světové válce také dokončil doktorské studium¹⁷⁶. Dne 15. října 1946 měl absolvovat rigorózum z mravovědy a pastýřské bohovědy¹⁷⁷. 24. října 1946 nabytí titulu doktora teologie, o čemž svědčí jeho oznámení o promoci, konané v promoční aule Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty.¹⁷⁸

Jelikož profesor církevních dějin Dr. Augustin Neumann musel kvůli vážné nemoci na zdravotní dovolenou, převzal Zlámál na počátku akademického roku 1946/1947 plně přednášky z církevních dějin, patrologie, jakož i vedení semináře pro církevní dějiny. Augustin Neumann

¹⁷⁰ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 2, inv. č. 27, Oldřich Zlámál, Curriculum vitae ThDr. P. Bohumila Zlámala, Kokory 1974, strojopis, s. 16-17.

¹⁷¹ Dopis Bohumila Zlámala Filipce Parákové z 12. května 1945 publikován v: ROUBIC, Antonín: *Bohumil Zlámál v Dachau a Buchenwaldu*. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci*. Roč. 22, č. 3, 1995, s. 279.

¹⁷² ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 2, inv. č. 27, Oldřich Zlámál, Curriculum vitae ThDr. P. Bohumila Zlámala, Kokory 1974, strojopis, s. 17.

¹⁷³ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 1, inv. č. 9, Dopis Arcibiskupské konsistoře v Olomouci Bohumilu Zlámalovi ve věci ustanovení II. kaplanem ve farnosti sv. Mořice v Olomouci ze 14. září 1945.

¹⁷⁴ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 1, inv. č. 10, Oznámení o děkanství CMBF v Olomouci o jmenování Bohumila Zlámala vysokoškolským asistentem z 26. listopadu 1945.

¹⁷⁵ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 1, inv. č. 10, Pověření přednáškami pro letní semestr 1945/1946.

¹⁷⁶ Pokračoval v doktorském studiu, přestože mu F. Paráková psala, aby nestudoval, jak je zřejmé z jeho dopisu F. Parákové z 8. ledna 1946. - ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 82, inv. č. 1256, Dopis B. Zlámala F. Parákové z 8. ledna 1946.

¹⁷⁷ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 1, inv. č. 5, Oznámení o stanovení termínu konání rigoróza z mravovědy a pastýřské bohovědy z 10. října 1946.

¹⁷⁸ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 1, inv. č. 5, Oznámení Bohumila Zlámala o své doktorské promoci (24. října 1946).

v prosinci 1948 zemřel, a tak do roku 1950 Zlámal zastával na teologické fakultě roli suplenta církevních dějin a patrologie, jakož i roli ředitele tohoto semináře.¹⁷⁹ V únoru 1950 pak Zlámal se svou habilitační prací na téma *Bedřich kardinál Fürstenberg, arcibiskup olomoucký, 1853-1892* zažádal o udělení venia docendi pro církevní dějiny. Žádost zdůvodnil jednak svým zájmem o církevní dějiny a s tím související publikační činností a také svým působením na teologické fakultě se zaměřením na tento obor.¹⁸⁰

Rok 1950 se ovšem stal pro olomouckou teologickou fakultu rokem změny. Na základě § 33 zákona č. 58/50 Sb. z 18. května 1950 o vysokých školách byly bohoslovecké fakulty postaveny mimo rámec univerzit. Dále 14. července 1950 bylo vydáno vládní nařízení č. 112/50 Sb. o reorganizaci bohosloveckého studia a byla zrušena bohoslovecká fakulta v Olomouci, v Brně, v Hradci Králové a v Českých Budějovicích.¹⁸¹ Oficiálně toto Zlámalovi a dalším dotčeným sdělil v dopise z 26. září 1950 olomoucký arcibiskup Josef Karel Matocha¹⁸². Současně je vyzval, aby podali přihlášku na Cyrilometodějskou bohosloveckou fakultu v Praze.¹⁸³

Dopis od Arcibiskupské konsistoře v Olomouci adresovaný Zlámalovi vypovídá o tom, že Zlámal zažádal 27. října 1950 o půlroční zdravotní dovolenou. Jelikož konsistoř v lednu 1951 stále nebyla zpravena o výsledku Zlámalovy žádosti, informovala Zlámala o záměru ustanovit jej ve veřejné duchovní správě.¹⁸⁴ Zlámal v reakci na to 14. ledna 1951 vysvětlil, že odpověď na jeho žádost o zdravotní dovolenou dosud neobdržel a vyjádřil souhlas s ustanovením v duchovní správě, a to „*prozatímně ještě před vyřízením mé žádosti [...], se sníženým úvazkem, [...], na některém systemisovaném kaplanském místě v Olomouci nebo jeho předměstích, či v blízkých farnostech. [...] Po vyčerpání dovolení mohl bych pak nastoupit na témž místě, nebo jiném, odpovídajícím mým silám, jichž bude spíše ubývat než přibývat.*“¹⁸⁵ Dekretem Arcibiskupské konsistoře (č. 403) z 18. ledna 1951 byl tedy Zlámal ustanoven na

¹⁷⁹ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 2, inv. č. 29, Curriculum vitae Bohumila Zlámala z 18. února 1950.

¹⁸⁰ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 1, inv. č. 10, Dopis Bohumila Zlámala s žádostí o udělení venia docendi z 18. února 1950.

¹⁸¹ POJSL, Miloslav (ed.): *Cyrlometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci v letech 1990-2010. 20 let od jejího obnovení*. Velehrad 2010, s. 35-36.

¹⁸² Josef Karel Matocha (1888-1961) – působil jako profesor filosofie a dogmatiky na CMBF v Olomouci. - GRAUBNER, Jan: *Kněžské osobnosti. Medailony kněží Arcidiecéze olomoucké ve 20. století*. Olomouc 2010, s. 73.

¹⁸³ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 1, inv. č. 10, Dopis olomouckého arcibiskupa Josefa Karla Matochy o zrušení bohoslovecké fakulty v Olomouci.

¹⁸⁴ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 1, inv. č. 10, Dopis Arcibiskupské konsistoře v Olomouci Bohumilu Zlámalovi ve věci ustanovení v duchovní správě z 10. ledna 1951.

¹⁸⁵ ZAO - O, fond Zlámal Bohumil, kart. 1, inv. č. 12, Dopis Bohumila Zlámala Arcibiskupské konsistoři v Olomouci ve věci ustanovení v duchovní správě z 14. ledna 1951.

místo kooperátora do farnosti Velké Opatovice v okrese Moravská Třebová.¹⁸⁶ Ze zmíněné žádosti o zdravotní dovolenou je zřejmé, že Zlámál řešil spíše svůj zdravotní stav než přihlášení se na teologickou fakultu do Prahy. Zdravotní stav mu znesnadňoval působení na olomoucké fakultě, jak to sám zmínil, když žádal o zproštění vyučování náboženství ve škole: „*Rokem 1946 jsem pak byl povolán na Cyrilometodějskou bohosloveckou fakultu jako asistent cír. dějin a po neočekávané smrti profesora suppleoval jsem tento obor až do zrušení fakulty. I na tomto místě jsem se cítil po dvouhodinovém přednášení úplně unaven a vyčerpán.*“¹⁸⁷

4.2 Kaplanem v duchovní správě farností Velké Opatovice, Frenštát pod Radhoštěm, Kyjov

Zdravotní obtíže Zlámala provázely i během jeho působení ve farnostech. Oldřich Zlámál při líčení jeho působení ve Velkých Opatovicích zmiňuje těžké okolnosti právě vyučování náboženství ve školách, kdy „*k farnosti patřilo ještě několik obcí a osad [vyjmenováno šest] od fary cca 4 km vzdálených, takže docházka k vyučování do škol v kopcovitém terénu byla velmi únavná, v zimním období přímo vysilující, po více než pětiletém pobytu v koncentračních táborech nacistů*“¹⁸⁸. Je však důležitější, že zdravotní problémy dokládají i Zlámalovy žádosti¹⁸⁹ o zproštění povinnosti vyučování náboženství ve školách¹⁹⁰ patřících pod působnost farnosti Velké Opatovice, které většinou podával před začátkem daného školního roku. V jeho první žádosti z 25. ledna 1951 uvedl svou diagnózu – aktivní tuberkulóza trvající od první světové války a navíc zhoršená utrpením koncentračních táborů v podobě zdravotního otřesu, operace a vnitřních nemocí. Jako další důvod uvedl dopad na vyučování, kdy mu byl již roku 1936 snížen rozsah vyučovacích hodin v obecné škole na deset, a rovněž na působení na bohoslovecké fakultě,¹⁹¹ jak bylo zmíněno výše. V dalších žádostech o zproštění vyučování náboženství jsou důvody vysvětleny stručněji a většinou v nich konstatoval, že se zdravotní stav nezlepšil. V žádosti z 6. srpna 1951 je zmíněno zhoršení v podobě kloubového

¹⁸⁶ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 1, inv. č. 12, Dopis Arcibiskupské konsistoře v Olomouci o převedení do veřejné duchovní správy a ustanovení ve Velkých Opatovicích z 18. ledna 1951.

¹⁸⁷ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 1, inv. č. 12, Dopis Bohumila Zlámala KNV v Brně s žádostí o zproštění vyučování náboženství z 25. ledna 1951.

¹⁸⁸ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 2, inv. č. 27, Oldřich Zlámál, Curriculum vitae ThDr. P. Bohumila Zlámala, Kokory 1974, strojopis, s. 18.

¹⁸⁹ V archivu jsou uloženy žádosti konkrétně z roku 1951, 1954, 1955, 1956, 1957, 1959. - ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 1, inv. č. 12, Korespondence o služebních a mzdových poměrech v duchovní správě ve Velkých Opatovicích, ve Frenštátě p. Radh., Kyjově.

¹⁹⁰ K bezplatnému vyučování náboženství na školách prvního a druhého stupně byl povinen podle § 14 vládního nařízení č. 219/1949 Sb. – § 14 nařízení vlády č. 219/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církve římsko-katolické státem. In: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-219#p14> [cit. 17. 10. 2022].

¹⁹¹ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 1, inv. č. 12, Dopis Bohumila Zlámala s žádostí o zproštění vyučování náboženství ve škole z 25. ledna 1951.

revmatismu. V žádosti z 9. září 1955 je o tomto revmatismu sděleno takto: „... *dostavil se nový náraz spojený s komplikací infekčního kloubového revmatismu, který jsem musel léčit tříměsíčním ležením /listopad 1954 leden 1955“.*

Stejně jako ve farnosti sv. Mořice v Olomouci, tak i ve Velkých Opatovicích Zlámál působil jako kooperátor. Psal zde farní kroniku, v které celkem podrobně a čitelným písmem popsal průběh oprav farního kostela sv. Jiří. Nic o životě farnosti v té době od Zlámala nezjistíme, kromě pohřbu faráře ve Velkých Opatovicích P. Aloise Pospíšilíka¹⁹². Ten se konal 22. června 1959 a v kronice je zmíněno, že se Zlámál rozloučil za farnost. Sám sebe Zlámál zmínil minimálně, na jedné straně nalezneme jeho podpis, dataci, popřípadě časové vymezení, zásluhu – „*Zapsal 8. prosince 1959 Dr. Bohumil Zlámál, kooperátor“*, „*za krátké administratury Dr. Bohumila Zlámala...“*, „*na popud pisatele těchto řádků...“*. Další zmínka o Zlámalovi, avšak patrně již od jiných kronikářů, je o jeho odchodu na nové působiště, o jeho kázání při primiční mši svaté P. Josefa Hrdličky, opatovického rodáka a pozdějšího olomouckého pomocného biskupa, a také o Zlámalově pohřbu roku 1984 v Olomouci.¹⁹³ Kromě psaní kroniky Zlámál publikoval historické práce věnované dějinám Velkých Opatovic. Z roku 1951 pochází jeho *Dějiny farnosti velkoopatovické od r. 1620*, z roku 1952 *Dějiny farní školy ve Velkých Opatovicích*, z roku 1953 pak *Průvodce po kostele sv. Jiří ve Velkých Opatovicích*.¹⁹⁴

Zlámalovo působení ve Velkých Opatovicích bylo ukončeno na přelomu let 1960/1961, kdy byl Arcibiskupskou konsistoří v Olomouci přeložen do farnosti Frenštát pod Radhoštěm a ustanoven rovněž jako kooperátor, a to s platností od 1. prosince 1960.¹⁹⁵ Do Frenštátu pod Radhoštěm nastoupil 6. ledna 1961 a také zde zažíval pro něj nevyhovující podmínky v podobě „*obtížného terénu, vzdálenosti škol a těžkých poměrů na faře“*. Bylo to nejspíš podobné jako v předešlém působišti, a tak zažádal o propuštění z duchovní správy a k 30. červnu 1961 své působení ve Frenštátu pod Radhoštěm ukončil. Do dubna 1962 pak pobýval v charitním domově pro kněze v Senohrabech u Prahy.¹⁹⁶ V březnu toho roku ho informoval administrátor farnosti Kyjov o souhlasu ONV v Hodoníně, aby vykonával duchovní správu u řeholních sester

¹⁹² P. Alois Pospíšilík byl farářem a děkanem v letech 1940-1959 a po něm nastoupil jako farář P. Miloslav Nedbal. – Seznam farářů v Opatovicích, později ve Velkých Opatovicích. In: http://farnostvelkeopatovice.cz/index.php?clanek=./Soubory/Seznam_fararu [cit. 21. 10. 2022].

¹⁹³ Římskokatolický úřad Velké Opatovice: Farní kronika, s. 80, 88, 96.

¹⁹⁴ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 2, inv. č. 29, Bibliografie Dr. Bohumila Zlámala z 28. října 1974.

¹⁹⁵ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 1, inv. č. 12, Dopis Děkanského úřadu v Městečku Trnávce, okr. Mor. Třebová, Bohumilu Zlámalovi ve věci přeložení z 10. listopadu 1960.

¹⁹⁶ ZAO - O: ROUBIC, Antonín: *Prof. ThDr. Bohumil Zlámál (1201)1919 – 1984. Inventář*. Olomouc 1994, s. 4.

v ústavu sociální péče v Kyjově.¹⁹⁷ V tomto městě však bydlel v domě u rodiny Borovičků (dnešní ulice Köhlerova 876/5).¹⁹⁸

4.3 Profesorem církevních dějin a proděkanem na obnovené CMBF

Další kapitolou v životě Bohumila Zlámala bylo opětovné působení na teologické fakultě v Olomouci. Při pobytu v Kyjově nezavrhoval možnost jejího obnovení, neboť řekl Miloši Kouřilovi, když jej v Kyjově navštívil, že „*naše fakulta bude jednou obnovena, musíme být připraveni*“. Za tím účelem pracoval na skriptech českých církevních dějin.¹⁹⁹ Záměr obnovit olomouckou bohosloveckou fakultu a kněžský seminář mezi jinými vznikl z hnutí Dílo koncilové obnovy, utvořeného ze shromáždění římskokatolických kněží a laiků na Velehradě v květnu 1968. Právě Bohumil Zlámál byl však jedním ze skupiny, která se za účelem obnovení fakulty setkala v Olomouci v jarních měsících 1968. Faktickému obnovení předcházelo několik jednání kompetentních orgánů (Univerzita Palackého v Olomouci, za vládu Ministerstvo kultury a informací, Ministerstvo školství, KNV v Ostravě, ONV a MNV v Olomouci, Kapitulní ordinariát v Olomouci, Komise pro obnovu CMBF v Olomouci) v létě, přičemž klíčový byl postoj vlády, neboť ta svým nařízením roku 1950 fakultu zrušila. Ke konečné dohodě nakonec došlo v září 1968, a to takové, že obnovená CMBF v Olomouci bude pobočkou Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Praze se sídlem v Litoměřicích a budou zde moci studovat dva postupné ročníky.²⁰⁰

Dopisem Ministerstva kultury a informací ze 7. října 1968 byl Bohumil Zlámál ustanoven profesorem církevních dějin na této olomoucké pobočce CMBF v Praze s účinností od 1. října 1968.²⁰¹ V březnu 1969 pak obdržel dopis od Ministerstva kultury o ustanovení zároveň proděkanem CMBF v Praze pro školní roky 1968/1969 a 1969/1970 a měl „*odpovídat za ideovou a výchovnou činnost pobočky spolu s děkanem*“.²⁰² Dále zastával podle dochované korespondence funkci proděkana olomoucké pobočky i v letech 1970/1971 a 1971/1972²⁰³

¹⁹⁷ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 1, inv. č. 12, Oznámení administrátora farnosti Kyjov Bohumilu Zlámálovi z 19. března 1962.

¹⁹⁸ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 2, inv. č. 27, Oldřich Zlámál, Curriculum vitae ThDr. P. Bohumila Zlámala, Kokory 1974, strojopis, s. 19.

¹⁹⁹ KOUŘIL, Miloš: *Dvojí výročí prof. Bohumila Zlámala*. In: *Vlastivědný věstník moravský*. Roč. 56, č. 4, 2004, s. 418.

²⁰⁰ POJSL, Miloslav (ed.): *Cyrlometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci v letech 1990-2010. 20 let od jejího obnovení*. Velehrad 2010, s. 38-40.

²⁰¹ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 1, inv. č. 13, Dopis Ministerstva kultury a informací Bohumilu Zlámálovi o ustanovení profesorem církevních dějin na olomoucké pobočce CMBF v Praze ze 7. října 1968.

²⁰² ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 1, inv. č. 13, Dopis Ministerstva kultury Bohumilu Zlámálovi o ustanovení proděkanem z 31. března 1969.

²⁰³ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 1, inv. č. 13, Dopis Ministerstva kultury Bohumilu Zlámálovi o ustanovení proděkanem z 12. října 1970.

a podle svého životopisu jím byl až do roku 1974²⁰⁴. Současný pražský arcibiskup Jan Graubner vypověděl o Zlámalovi z doby svého studia na olomoucké fakultě toto: „*Člověk ušlechtilý, ve vystupování jemný, laskavý, vždycky přátelský a vysoce vzdělaný. I když dovedl potrápiti studenty nějakou libůstkou, nakonec zvítězila jeho dobrota. [...] V každé jeho práci a přednášce bylo vidět lásku k církvi a k národu. Jeho milující pohled dovedl vidět krásu a hodnoty. Vyjadřoval se o nich povznášejícím způsobem. Negativa nezakrýval, ale pozoroval okem milosrdným.*“ Přes množství problémů a utrpení jej Graubner vždy shledával „*radostným a spokojeným*“.²⁰⁵

Takto obnovená olomoucká bohoslovecká fakulta neměla dlouhého trvání. Sice ještě v červnu 1969 bylo Ministerstvem kultury umožněno otevřít třetí ročník, ale ONV a MNV v Olomouci se začaly k dalšímu rozvoji fakulty stavět odmítavě²⁰⁶ a naopak v dopise z 1. září 1969 žádaly její zrušení. Navzdory snahám vedení olomoucké fakulty a v květnu 1970 zaslaném dopisu kapitulního vikáře Mons. Josefa Vransy prezidentu Ludvíku Svobodovi (a dalším jeho pokusu po jmenování Mons. Josefa Vransy biskupem roku 1973) byla k 30. červnu 1974 činnost olomoucké pobočky ukončena.²⁰⁷

4.4 Poslední období života Bohumila Zlámala a pohled na jeho celek

Bohumil Zlámál se po tomto zrušení olomoucké pobočky CMBF vrátil do Kyjova zpět do podnájmu v domě u Borovičků. Od konce roku 1981 pak bydlel v Olomouci v bývalém vikářském domě²⁰⁸ na adrese Komenského 13.²⁰⁹ 28. června 1984 zde náhle zemřel, jak dokládá oznámení o úmrtí. Jeho pohřeb se konal 6. července v katedrále sv. Václava v Olomouci,²¹⁰ a to „za velké účasti jeho žáků a starých i mladých přátel“²¹¹.

²⁰⁴ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 2, inv. č. 29, Personalalia a curriculum vitae Bohumila Zlámala z 28. prosince 1979.

²⁰⁵ GRAUBNER, Jan: *Kněžské osobnosti. Medailony kněží Arcidiecéze olomoucké ve 20. století*. Olomouc 2010, s. 158-160.

²⁰⁶ ONV v Olomouci nepovolil výstavbu nových budov fakulty a semináře v Olomouci-Hejčíně a obecně se v dopise vyjádřili proti „*jakémukoliv přidělení objektů pobožce CMBF v Olomouci*“ a „*rozšiřování studia na této pobožce*“. - POJSL, Miloslav (ed.): *Cyrlometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci v letech 1990-2010. 20 let od jejího obnovení*. Velehrad 2010, s. 42.

²⁰⁷ Tamtéž.

²⁰⁸ Tento bytový dům v majetku olomoucké kapituly byl postaven roku 1894 a sloužil jako byt dómským vikářům. – Bytový dům. In: <https://kapitulaolomouc.cz/nemovitosti/vikarka-nabrezi-premyslovcu-a-komenskeho-13> [cit. 3. 12. 2022].

²⁰⁹ ZAO - O: ROUBIC, Antonín: *Prof. ThDr. Bohumil Zlámál (1201)1919 – 1984. Inventář*. Olomouc 1994, s. 4.

²¹⁰ ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 2, inv. č. 30, Oznámení o úmrtí a posmrtná vzpomínka na Bohumila Zlámala.

²¹¹ ZUBER, Rudolf: *Za profesorem Bohumilem Zlámalem*. In: *Vlastivědný věstník moravský*. Roč. 37, č. 2, 1985, s. 224.

Co se týče Zlámalovy publikační činnosti, byl autorem řady historických prací. Jeho bibliografie zahrnuje rozmezí let 1933-1984. Jak už bylo zmíněno, určující pro jeho činnost byl církevně-historický seminář Augustina Neumanna, do kterého během studia na CMBF v Olomouci přihlásil a který v něm podnítl zájem o historiografii v tomto oboru. Již roku 1974 rozdělil své publikace do celkem tří tematických oblastí: cyrilometodějská tradice v českých zemích, práce věnované farnostem a obcím, kde nějakým způsobem pobýval (Oprostovice, kostel sv. Mořice v Olomouci, Velké Opatovice) a životopisy osobností české barokní doby, 19. i 20. století. Dále v letech 1948-1974 pracoval na publikaci souhrnného díla *Příručky českých církevních dějin* čítající 10 dílů a 14 svazků, v nichž pojednal o jednotlivých obdobích od roku 800 do roku 1950. Dále Zlámál v bibliografii zmínil drobnější práce, jež vznikly v rámci církevně-historického semináře, jehož vedení převzal v roce 1948 po Augustinu Neumannovi. Jako poslední body své publikační činnosti uvedl členství v redakčních radách (před rokem 1939 *Mojmírova říše, Nový národ*) a výčet novin a časopisů, do nichž přispíval (například *Nový národ, Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje*).²¹²

Bohumil Zlámál prožil téměř celé 20. století a do jeho života negativně zasáhly především dvě okolnosti. Tuberkulóza omezila jeho středoškolské studium a dále jej provázela po celý život. Navíc jeho chorobu zhoršilo utrpení koncentračních táborů – operace zanedbaného slepého střeva, nevyhovující životní podmínky... Zdravotní útrapy zasahovaly do jeho studia i následně do výkonu jeho povolání jakožto kněze a učitele. Byly mu kladeny nemalé překážky, které však za pomoci rodiny a přátel, jako i opory ve víře v Boží blízkost dokázal překonat či snést.

²¹² ZAO - O, fond Zlámál Bohumil, kart. 2, inv. č. 29, Bibliografie Bohumila Zlámala – Přehled a charakter jeho literárního díla, Rozsah badatelského zájmu, Přehled jeho literární tvorby k 70. narozeninám a zaměření jeho prací (součástí oranžové složky v černém fasciklu a zelené složky obsahující životopis z 28. října 1974).

Závěr

V této práci jsem si vytyčil za cíl pojednat o průběhu perzekuce katolického duchovenstva, a to z pohledu a na příkladu kněze, vysokoškolského pedagoga a církevního historika Bohumila Zlámala.

Z jeho životních osudů vyplývá, že nebyly snadné již od mládí. Pocházel z chudších poměrů, a co se týče vzdělání, obecnou školu navštěvoval v období první světové války. Důsledky této války pak výrazně omezily jeho středoškolské studium v podobě vzniku tuberkulózy. Musel zanechat studia na Arcibiskupském gymnáziu v Kroměříži a pobýval tři roky v rodných Oprostovicích. Podle svědectví spolužáka Františka Hradila zažil o Velikonocích roku 1923 vážné zdravotní komplikace. Podařilo se mu pak pokračovat ve studiu v Přerově a úspěšně odmaturovat. V rámci následného studia na CMBF a studia kněžství v Olomouci vzbudil zájem o církevní dějiny, když se začal účastnit semináře církevních dějin historika Augustina Neumanna. Po vysvěcení na kněze roku 1936 působil jako kaplan ve farnosti sv. Mořice v Olomouci a přitom se věnoval nadále církevním dějinám – disertační a habilitační práce, historické práce zaměřené na historii farnosti sv. Mořice.

Poté, co Hitler ovládl československé území a nacisté zde vytvořili nástroje nutné ke kontrole obyvatelstva, kněží museli být ve svém působení během opatrní. Bylo totiž mnoho důvodů, pro které byli stíháni, často postrádajících legitimitu. Zlámal byl zatčen v rámci protektorátní zatýkací akce Albrecht der Erste 1. září 1939. Posudek gestapa a samotná Zlámalova výpověď v životopise (jako i jeho působiště) svědčí pro tvrzení, že byl zatčen kvůli svému vlasteneckému postoji, jež určitým způsobem vyjádřil v kázáních. Ten gestapo vyhodnotilo jako protiněmecký. Po kratších pobytech v provizorním táboře ve Štěpánově u Olomouce a v koncentračním táboře Dachau byl Zlámal ke konci září 1939 dopraven do tábora Buchenwald. V případě Zlámala a dalších jeho spoluvězňů (zatčených v rámci akce Albrecht I.) patrně chyběly soudní instance, ani se formálně nedozvěděli o důvodu zatčení.

V koncentračním táboře Buchenwald Zlámal zažil zdravotní problémy spojené se zanedbaným slepým střevem, následným zánětem žlučníku a žloutenkou. Zlámalův osud v nevyhovujícím prostředí tábora oproti jiným vězňům byl příznivější, neboť lze předpokládat, že jej alespoň jednou v táborové nemocnici přijali, dále jej operoval výjimečně lékař (i když po válce souzen jako válečný zločinec) a tato léčba byla nakonec úspěšná. Obecně nebylo záměrem příslušníků SS vězně v táboře léčit. Jeho matka a přátelé několikrát formou dopisů žádali o jeho propuštění, ovšem bez úspěchu. Další podporu měl

od nich tím, že mu posílali balíčky hlavně s jídlem. Obrat na frontě se podle Zlámala promítl do dění v koncentračních táborech a změnil přístup nacistů k vězněným duchovním a to, jak je vnímali – bezcenní nepřátelé, jež bylo nutné izolovat od společnosti a ponižovat je, získali v době německé válečné krize význam pracovní síly. Postavení kněží v táboře Dachau se citelně zlepšilo v období od března do září 1941, kdy požívali oproti jiným vězňům výhody (prosazené však Svatým stolcem). Poté, co toto období kněžských výhod skončilo (alespoň pro kněze jiné národnosti než německé), od roku 1942 do konce války byla postupně umožňována účast na bohoslužbách v kapli na bloku 26 i kněžím jiné národnosti, českým kněžím 19. prosince 1942. Výrazně tomu přispěl rozumný a zároveň opatrný přístup táborového kněze Georga Schellinga. Je známo, že se Bohumil Zlámál zapojoval do pastorační činnosti v táboře Dachau, konkrétně kázal u příležitosti slavnosti sv. Cyrila a Metoděje v letech 1943 a 1944. Lze tvrdit, že pastorační činnost spolu s lepší prací (překládání odborných děl) v táboře Dachau (od května 1942) na rozdíl od Buchenwaldu Zlámalovi ulehčovala pobyt v dlouhodobě nevyhovujícím prostředí.

Po osvobození a návratu do Olomouce Zlámál působil v období let 1946-1950 na CMBF jako asistent církevních dějin. Po zrušení této fakulty roku 1950 vykonával funkci kaplana ve farnostech Velké Opatovice, Frenštát pod Radhoštěm a Kyjov. Jak vyplývá z jeho životního období po druhé světové válce, věznění mu zhoršilo jeho zdravotní stav a se zdravotními problémy se potýkal i v duchovní správě, když opakovaně žádal o zproštění povinnosti vyučování náboženství. Novým podnětem pro něj bylo obnovení CMBF v Olomouci roku 1968, stal se jejím proděkanem a profesorem církevních dějin. Jako církevního historika jej lze považovat za velmi aktivního, protože zanechal po sobě množství prací věnovaných různým tématům v oboru církevních dějin.

O několika kněžích vězněných v koncentračních táborech již bylo pojednáno ve formě rozsáhlejší publikace, o Bohumilu Zlámalovi však takovou formou zatím nikoliv. Tato práce tak rozvíjí dosavadní vyjádřené povědomí o životě Bohumila Zlámala (v uvedených starších člancích a diplomové práci Metoděje Chrásteckého z roku 2000) a především osvětluje, jakým způsobem snášel perzekuci za druhé světové války jako člen perzekuovaných katolických duchovních.

Seznam použitých pramenů, literatury a internetových zdrojů

Prameny

Moravský zemský archiv Brno, fond Gestapo Brno, kart. 263, sign. 100-263-23, (osobní spis B. Zlámala).

Zemský archiv Opava – pobočka Olomouc, fond Zlámál Bohumil.

Zemský archiv Opava – pobočka Olomouc: ROUBIC, Antonín: *Prof. ThDr. Bohumil Zlámál (1201)1919 – 1984. Inventář*. Olomouc 1994.

HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije ... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. Přerov 1946.

Římskokatolický úřad farnosti sv. Mořice v Olomouci: Farní kronika.

Římskokatolický úřad Velké Opatovice: Farní kronika.

Literatura

Archiv Univerzity Palackého: CHRÁSTECKÝ, Metoděj: *Život a dílo Bohumila Zlámala*. Olomouc 2000. (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

BARTOŠ, Josef – TRAPL, Miloš: *Dějiny Moravy*. Díl 4, Svobodný stát a okupace. Brno 2004.

GRAUBNER, Jan: *Kněžské osobnosti. Medailony kněží Arcidiecéze olomoucké ve 20. století*. Olomouc 2010.

GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha 1996.

JONOVÁ, Jitka: *František Tomášek, kněz, katecheta a „ilegální biskup“*. Moravské působení Františka Tomáška. Uherské Hradiště 2014.

KOUŘIL, Miloš: *Dvojí výročí prof. Bohumila Zlámala*. In: *Vlastivědný věstník moravský*. Roč. 56, č. 4, 2004, s. 418-419.

MARŠÁLEK, Pavel: *Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945*. Praha 2012.

PADEVĚT, Jiří: *Kronika protektorátu: represe, rezistence, holocaust, státní a okupační správa, kolaborace, bojové operace, kultura, všední život*. Praha 2021.

POJSL, Miloslav (ed.): *Cyrlometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci v letech 1990-2010. 20 let od jejího obnovení*. Velehrad 2010.

ROUBIC, Antonín: *Bohumil Zlámál v Dachau a Buchenwaldu*. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci*. Roč. 22, č. 3, 1995, s. 273-279.

STŘÍBRNÝ, Jan: *Círky a náboženský život za nacistické okupace*. In: *Vlastenectví, církev a společnost v proměnách 19. a 20. století*. Dobruška 2009.

STŘÍBRNÝ, Jan: *Církevní politika v protektorátu*. In: *Krize, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*. Praha 2017, s. 123-139.

ŠEDIVÝ, Ivan: *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*. Praha 2001.

ŠMÍD, Marek: *Vatikán a německý nacismus 1923-1945*. Praha 2019.

ŠMÍD, Marek – PETRÁČEK, Tomáš: *Vatikán a druhá světová válka*. Brno 2021.

VODIČKOVÁ, Stanislava: *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana*. 2. dopl. vyd. Brno-Praha 2018.

VODIČKOVÁ, Stanislava (ed.): *I zvíře mělo více útrpnosti než člověk. Paměti patera Františka Štveráka, vězně nacistického a komunistického režimu*. Praha 2013.

WHITLOCK, Flint: *Buchenwald – Peklo na kopečku. Každodenní život mezi mučením, hladověním a pseudolékařskými pokusy*. Praha 2016.

ZÁMEČNÍK, Stanislav: *To bylo Dachau*. Praha – Litomyšl 2003.

ZUBER, Rudolf: *Za profesorem Bohumilem Zlámalem*. In: *Vlastivědný věstník moravský*. Roč. 37, č. 2, 1985, s. 224-225.

ŽDÁRA, Jiří: *Životní osudy kněze Bedřicha Hoffmanna*. Olomouc 2018. (magisterská diplomová práce).

Internetové zdroje

Římskokatolická farnost Soběchleby. In: <https://farnost-sobechleby.wixsite.com/farnost-sobechleby>.

RAPAVÁ, Ivana – ŠVARCOVÁ, Jana – VAJSKEBR, Jan: Databáze českých vězňů v koncentračním táboře Buchenwald 1937-1945. In: <https://www.pamatnik-terezin.cz/vezen/buchenwald>.

GOL, Tomáš – LANGHAMEROVÁ, Miroslava: Databáze vězňů z českých zemí v koncentračním táboře Dachau. In: <https://www.pamatnik-terezin.cz/vezen/dachau>

§ 14 nařízení vlády č. 219/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církve římsko-katolické státem. In: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-219#p14>

Seznam farářů v Opatovicích, později ve Velkých Opatovicích. In: http://farnostvelkeopatovice.cz/index.php?clanek=./Soubory/Seznam_fararu

Papoušek, Dalibor: Kooperátor (Religionistická encyklopedie Sociologického ústavu AV ČR). In: [https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/kooper%C3%A1tor_\(JKI-K\)](https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/kooper%C3%A1tor_(JKI-K))

Bytový dům. In: <https://kapitulaolomouc.cz/nemovitosti/vikarka-nabrezi-premyslovcu-a-komenskeho-13>

Graffard, Sylvie: Stanislav Zámečník. In: <https://www.comiteinternationaldachau.com/en/people/561-stanislav-zamecnik-english>

Kolouch, František: *Koncentrační tábor Dachau – symbol utrpení českých kněží*. 2011 (aktualizováno 2012). In: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/koncentracni-tabor-dachau-symbol-utrpeni-ceskych-knezi/>

Slovník použitých zkratek

AV ČR – Akademie věd České republiky

CMBF – Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta

KNV – Krajský národní výbor

KT – koncentrační tábor

MNV – Místní národní výbor

MZA – Moravský zemský archiv

ONV – Okresní národní výbor

RSHA – Hlavní úřad říšské bezpečnosti

SS – Schutzstaffel (Ochranný oddíl)

ZAO - O – Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc

Resumé

The aim of the bachelor thesis is to discuss the persecution of priests of the Catholic Church during the Protectorate of Bohemia and Moravia. Attention is paid to Bohumil Zlámal. The first chapter deals with the Nazi church policy in the Protectorate and the stages of persecution of Catholic priests in 1939-1945, the activities of the church during the Protectorate and then the question of what could have led to the arrest of a priest and his internment in a concentration camp. In the following chapters the life of Bohumil Zlámal is described, including his stay in the concentration camps Buchenwald and Dachau. The Gestapo's assessment and Zlámal's biography show that he was arrested because of his patriotic stance expressed in some form in sermons. In the Buchenwald camp Zlámal suffered serious health problems (surgery for a neglected appendix, gallbladder inflammation, jaundice), which, together with the tuberculosis he developed in his youth, had a negative effect on his professional activities after his return to Czechoslovakia. It is described how the living conditions of priests in the Dachau camp changed, for better and for worse - the period of priestly benefits and their abolition for priests of other nationalities than German, the question of religious expression and participation in religious services, Bohumil Zlámal's work commando. Zlámal recounted how the turn of the war on the Eastern Front affected the Nazis' attitude toward imprisoned priests (prisoners in general), whereby they came to regard them as necessary labor rather than worthless enemies.